

Amsterdam, februari 2007
In opdracht van SIC

Industrie in beweging

M.L. Biermans
J. Poort

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. xxx

ISBN 10 xxxxx

ISBN 13 xxxxx

Inhoudsopgave

Woord vooraf	i
Samenvatting conclusies.....	ii
1 Inleiding.....	1
2 Bedrijven	2
2.1 Aantal ondernemingen.....	2
2.2 Omvang ondernemingen.....	3
2.3 Banen	6
2.4 Conclusies	15
3 Bedrijvigheid.....	18
3.1 Productiviteit	18
3.2 Toegevoegde waarde	19
3.3 Omzet	20
3.4 Conclusies	22
4 Buitenland	23
4.1 Handel met het buitenland.....	23
4.2 Uitbreiding in en Verplaatsing naar het Buitenland.....	24
4.3 Conclusies	32
Bijlage	33
Literatuur	36

Woord vooraf

Met grote regelmaat is in de krant te lezen dat grote industriële bedrijven divisies afstoten of aankopen; worden opgekocht of zelfs geveild; en activiteiten verplaatsen naar India of Tsjechië. Meer sporadisch valt echter ook te lezen hoe nieuwe bedrijven zich een positie weten te verwerven op de wereldmarkt; of dat buitenlandse hoogwaardige industriële bedrijven ervoor kiezen zich in Nederland te vestigen.

Onder die mediagenieke dynamiek in de industrie, gaat vermoedelijk nog een veel grotere dynamiek schuil: wanneer een bedrijf 50 mensen ontslaat is het immers nieuws, maar als een bedrijf over het jaar verspreid 100 mensen in dienst neemt, zal dat vrijwel iedere buitenstaander ontgaan. Ook de (industriële) starters kunnen gemakkelijk aan de aandacht ontsnappen, hoewel deze groep de afgelopen jaren gelukkig steeds meer in de belangstelling van beleidsmakers is komen te staan. Tot slot is de industrie bij uitstek een sector, waar vernieuwing een voorwaarde is om te overleven. Dat kan zich uiten in nieuwe producten of processen, waardoor meer toegevoegde waarde kan worden gecreëerd terwijl daar soms minder mensen voor nodig zijn.

In deze rapportage schetst SEO Economisch Onderzoek de ontwikkelingen in de maakindustrie, waarbij gefocust wordt op het aantal bedrijven, de geboden werkgelegenheid en de toegevoegde waarde. Daarbij wordt niet allen gekeken naar bestaande bedrijven, maar ook naar starters, nieuwe vestigingen en investeringen uit het buitenland, en vertrek naar het buitenland.

SEO Economisch Onderzoek heeft dit essay geschreven in opdracht van de Stichting voor Industriebeleid en Communicatie (SIC). SIC wil activiteiten ontwikkelen om de industrie te stimuleren. Zij wil actuele kennis van en inzicht in de industriële ontwikkelingen verwerven, aandacht vragen voor deze ontwikkelingen en daarmee voor de plaats en de betekenis van de Nederlandse industrie.

SIC wil het industriebeleid van de overheid, de sociale partners en bedrijven stimuleren, en meedenken over de richting die dit beleid uit moet gaan. Ze vraagt aandacht voor de ontwikkeling van de maakindustrie in Nederland en benadrukt de belangrijke bijdrage van de maakindustrie aan de welvaartscreatie, de werkgelegenheid, de export en de productiviteitsgroei van de Nederlandse economie.

Namens het bestuur van de Stichting voor Industriebeleid en Communicatie,

Willem van der Stokker

Samenvatting conclusies

Deze rapportage kijkt, geclusterd rondom de thema's bedrijven, bedrijvigheid en buitenland, naar de dynamiek in de maakindustrie. Daarbij is niet alleen gekeken naar ontwikkelingen bij bestaande bedrijven, maar ook in kaart gebracht wat bekend is over starters, nieuwe vestigingen, vertrek van werkgelegenheid, en de afzonderlijke processen van creatie en destructie. De belangrijkste conclusies en observaties zijn:

- De maakindustrie neemt een belangrijke plaats in de Nederlandse economie in. In de 46 duizend bedrijven en bedrijfjes in de maakindustrie werken in totaal ongeveer 835 duizend mensen. De maakindustrie maakte in 2005 14,7 % van de Nederlandse economie uit, gemeten in toegevoegde waarde.
- Het aantal ondernemingen in de industrie is sinds eind vorige eeuw echter niet meer gegroeid, terwijl ook de jaren daaraan voorafgaand de groei van het aantal bedrijven uitsluitend toe te schrijven is aan de kleinste bedrijven en zelfstandigen. Omdat het aantal bedrijven in andere sectoren wel blijft groeien, neemt het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid af. Ook het aandeel van de industrie in het aantal starters is lager dan het huidige aandeel van de industrie in de totale bedrijvigheid. Dit wijst op een voorzetting van de trend.
- De gemiddelde omvang van de industriële bedrijven neemt af. Het aantal grote bedrijven neemt sneller af dan het aantal kleine bedrijven, en ook de gemiddelde werkgelegenheid per industrieel bedrijf is de afgelopen jaren duidelijk afgenomen. Dit zou kunnen duiden op een structuurverandering naar meer kleinschalige industriële productie, maar deels ook op *outsourcing* en opdeling van juist grote bedrijven. *Offshoring* lijkt evenwel geen dominante verklarende factor, gelet op import-, export en investeringsstatistieken.
- Ook over de subsectoren binnen de maakindustrie verdeeld is het algemene beeld dat het aantal bedrijven de laatste tien tot vijftien jaar is toegenomen, terwijl het aantal banen is afgenomen. Dit afnemende belang van de industrie als werkgever past in de Europese trend, waarop ook de lagelonenlanden binnen Europa geen uitzondering vormen.
- Het proces van creatie en destructie van banen is echter veel groter dan het saldo van beide, de netto groei of krimp. In 1999-2000 verdween ongeveer 6% van de industriële werkgelegenheid, en kwam ongeveer 6% bij. Gaandeweg worden werknemers in de industrie wel steeds hoger opgeleid en ouder.
- De arbeidsproductiviteit in de industrie is de laatste tien jaar sterk gegroeid, sterker dan de beloning. Dat is per saldo gunstig voor de concurrentiepositie van de industrie. De toegevoegde waarde van de industriële sector is ondanks de personele krimp in vrijwel alle subsectoren blijven groeien. Omdat de rest van de economie echter harder groeide, is het aandeel van de industrie in de toegevoegde waarde echter afgenomen.

- Ondanks de schaalverkleining, wordt het buitenland voor de Nederlandse industriële bedrijven steeds belangrijker. De laatste paar jaar groeit de buitenlandse omzet harder dan de binnenlandse, en ook de buitenlandse handel is de laatste jaren sterk gegroeid. Directe investeringen in het buitenland zijn de afgelopen decennia explosief gegroeid, maar hetzelfde geldt voor de directe investeringen vanuit het buitenland in Nederland. Het leeuwendeel van deze geldstromen vindt plaats tussen Nederland en andere Europese landen of de VS.
- Nederland exporteert relatief erg veel R&D-diensten, wat voeding kan geven aan de angst dat ook het hoogopgeleide en creatieve werk vertrekt. Tegenover de enorme export van R&D staat echter evenzo grote import: ook langs deze meetlat blijkt de Nederlandse industrie sterk internationaal georiënteerd.

1 Inleiding

De Nederlandse industrie is voortdurend in beweging: bedrijven groeien en krimpen in omzet of werkgelegenheid, er ontstaan nieuwe bedrijfjes en andere worden opgedoekt. En dan is er nog het buitenland waar volgens sommigen de industrie langzaam naar verdwijnt. Maar wat is nu het saldo van al die ontwikkelingen, en hoe verhouden ze zich juist tot elkaar?

Dit rapport geeft een overzicht van de bedrijfsmatige ontwikkelingen in de maakindustrie, waarbij gefocust wordt op het aantal bedrijven, de geboden werkgelegenheid en de toegevoegde waarde. Daarbij wordt niet allen gekeken naar bestaande bedrijven, maar juist ook naar de dynamiek van starters, nieuwe vestigingen en investeringen uit het buitenland en vertrek naar het buitenland.

Het rapport is gestructureerd rondom de drie thema's bedrijven, bedrijvigheid en buitenland. Hoofdstuk 2 focust op de industriële bedrijven. Hierbij wordt allereerst gekeken naar de aard en omvang van deze bedrijven en vervolgens naar de geboden werkgelegenheid. Ook zal worden nagegaan in hoeverre de ontwikkelingen binnen de industrie gedurende het afgelopen decennium verschillen van de overige sectoren in de Nederlandse economie. Hoofdstuk 3 behandelt de ontwikkelingen op het gebied van de bedrijvigheid van de industrie in Nederland, voornamelijk afgemeten aan de toegevoegde waarde. Hoofdstuk 4 bekijkt de relaties met het buitenland: met name de handels- en investeringsstromen kunnen helpen het proces van vertrek en vestiging in perspectief te plaatsen.

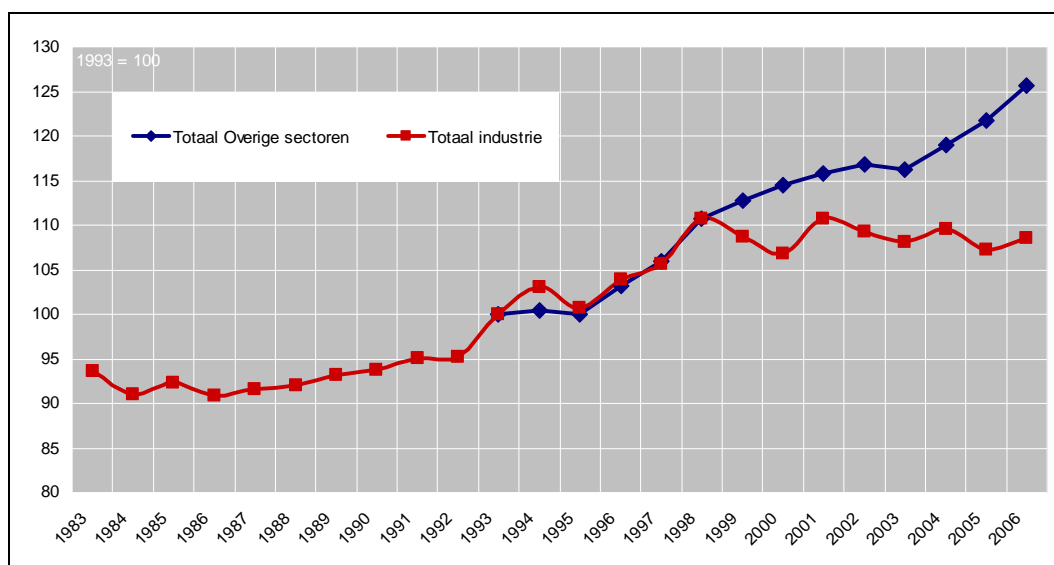
2 Bedrijven

Dit hoofdstuk bekijkt de ontwikkelingen in en van industriële bedrijven. Hierbij zal niet alleen gekeken worden naar de aantallen maar ook naar eventuele veranderingen in de samenstelling van de industriële bedrijven in Nederland.

2.1 Aantal ondernemingen

Figuur 2-1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het aantal industriële bedrijven tussen 1983 en 2006. Uit de figuur is duidelijk af te lezen dat dit aantal de eerste 15 jaar toenam, maar dat in 1998 een abrupt einde kwam aan de groei. Tegelijkertijd is te zien dat het aantal bedrijven in de overige sectoren door bleef groeien. Tussen 1993 en 2006 steeg het totale aantal niet-industriële bedrijven van ruim 553 tot bijna 700 duizend terwijl het aantal industriële bedrijven gedurende deze periode toenam met 3,6 duizend tot 46,1 duizend bedrijven. Het aantal industriële bedrijven als percentage van het totaal, nam zo af van 7,1 procent in 1993 tot 6,2 % in 2006.¹

Figuur 2-1 Ontwikkeling van aantal (industriële) bedrijven in Nederland (1983 = 100)

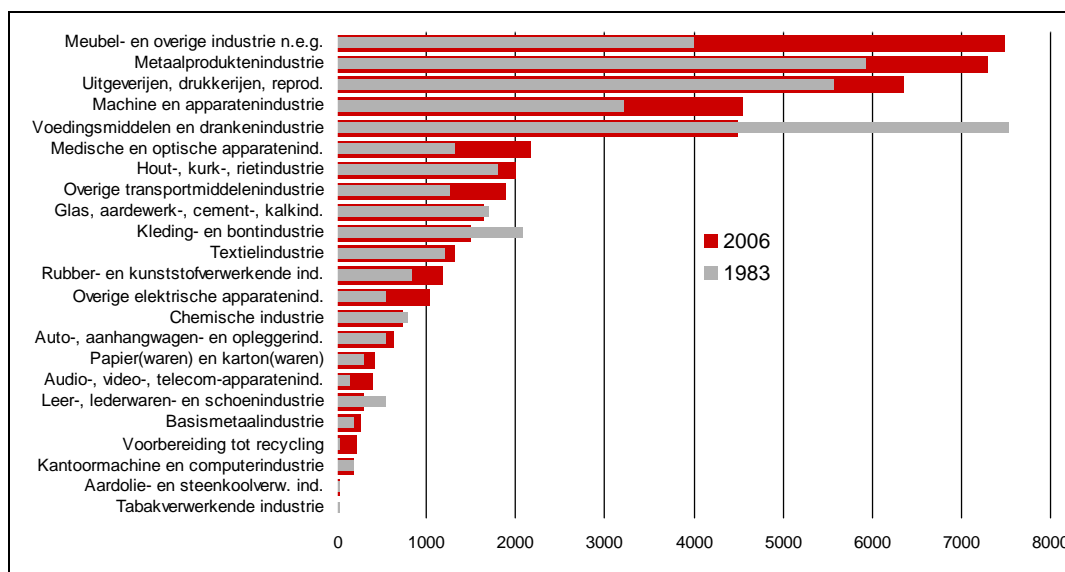
Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Figuur 2-2 geeft het aantal bedrijven weer voor de verschillende subsectoren binnen de industrie in 1983 en in 2006. De volgorde van deze subsectoren is gebaseerd op het aantal bedrijven in 2006. Uit de figuur wordt duidelijk dat de afname in het aantal bedrijven niet gelijk verdeeld is over de verschillende subsectoren, enkele hebben zelfs een stijging meegemaakt. Gedurende de weergegeven periode vond in 15 (van de 23) subsectoren een stijging plaats van het aantal bedrijven. De grootste toename vond plaats in de sector 'Meubel- en overige industrie', waar het aantal bedrijven bijna verdubbelde naar 7,5 duizend bedrijven. De grootste afname vond plaats in

¹ Voor gedetailleerde cijfers zie tabel A in de Bijlage

de sector 'Voedingsmiddelen- en drankenindustrie' gevolgd door de sectoren 'Kleding- en bontindustrie' en de 'Leer-, lederwaren- en schoenindustrie'.

Figuur 2-2 Aantal industriële bedrijven per subsector in 1983 en 2006

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

2.2 Omvang ondernemingen

Uit de gegevens gepresenteerd in de vorige paragraaf blijkt dat het aantal industriële bedrijven in de recente jaren is afgenomen en dat de veranderingen binnen de industrie zeer ongelijk zijn verlopen. Om na te kunnen gaan waar de grootste activiteit is binnen de industrie, afgemeten aan het aantal werknemers, wordt in deze paragraaf nader gekeken naar de veranderingen van het aantal bedrijven waarbij rekening wordt gehouden met de personele omvang. Tegelijkertijd zal ook worden nagegaan hoe het is gesteld met de 'starters' binnen de industrie.²

Starters in de industrie

Sinds enkele jaren publiceert de Kamer van Koophandel overzichten van de ontwikkelingen van de bedrijvenstand in Nederland. In deze publicaties wordt tevens speciaal aandacht gegeven aan starters. Deze kwalificatie is van belang, aangezien anders de gegevens worden 'vervuild' met uitbreidingen van bestaande bedrijven: niet elke nieuwe onderneming is ook daadwerkelijk nieuw. In Tabel 2-1 is een overzicht gegeven van de startende ondernemingen binnen de industrie voor de jaren 2003 t/m 2005. Daarin is voor de subsectoren steeds aangegeven wat het aandeel starters in het totaal van de industrie was. Voorts is gekeken naar het totaal aantal industriële starters, in verhouding tot het totaal.

² Bij de presentatie van de gegevens, waarvan het merendeel afkomstig is van de databestanden van het CBS, is het van belang op te merken dat de omvang van bedrijven kan worden uitgedrukt in het aantal werkenden alsmede in het aantal banen. Een persoon kan meerdere banen bezetten, wat betekent dat het aantal banen gelijk maar ook hoger kan zijn dan het aantal werkenden.

Sinds 2003 neemt het aantal startende bedrijven – in lijn met de opkrabbende conjunctuur – in Nederland toe.³ Ook binnen de industrie is het aantal starters toegenomen. Tussen 2003 en 2005 bedroeg de toename 35,6%, iets lager dan in de overige sectoren (39,2%). Wat opvalt is dat binnen de groep starters in de industrie de sector ‘Metaalproducten’ een belangrijker rol heeft ingenomen. Het aandeel van deze sector nam tussen 2003 en 2005 toe van 14,7 tot 16,7 procent. Merk daarbij op dat het aandeel van de industriële starters redelijk stabiel is, maar duidelijk onder de 6,2% ligt, die het aantal industriële bedrijven uitmaakt in de ‘voorraad’ van bedrijven.

Tabel 2-1 Ontwikkeling aantal starters binnen de industrie

	2003	2004	2005
Voedingsmiddelen	6%	5%	6%
Textiel, lederwaren	9%	9%	9%
Houtindustrie	2%	3%	3%
Bouwmaterialen en glas	4%	4%	5%
Papierindustrie	1%	1%	0%
Uitgeverij, drukkerij	14%	14%	11%
Chemie en kunststof	3%	2%	2%
Basismetaal	0%	1%	0%
Metaalproducten	15%	14%	17%
Machines	7%	8%	8%
Electr.- en opt.	8%	7%	6%
Transportmiddelen	5%	5%	6%
Overige industrie	26%	27%	27%
Industrie – totaal	2.264	2.711	3.069
Totaal	54.047	65.353	75.141
Industrie/ Totaal	4,2%	4,1%	4,1%

Bron: KVK (2004-2006)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Omvang van industriële bedrijven

Hierboven werd reeds aangegeven dat het aantal bedrijven binnen de industrie in recente jaren is gestabiliseerd en zelfs een lichte afname vertoont. Ook is al gekeken naar de verschillen tussen de diverse subsectoren binnen de industrie. Om het beeld compleet te maken is het nodig om ook na te gaan wat er is gebeurd met de samenstelling van het totale aantal bedrijven. Met samenstelling wordt hier bedoeld op de omvang van de bedrijven gemeten naar het aantal werknemers.

Tussen 1993 en 2006 is het aantal *grote* industriële bedrijven (met meer dan 100 werknemers) afgenomen van 1.585 tot 1.300, een afname van 18 procent. Gedurende dezelfde periode is het aantal ‘grote’ bedrijven in de overige sectoren met 10 procent toegenomen.⁴ Dit is een van de ontwikkelingen die is af te leiden uit Tabel 2-2. De afname van het aantal industriële bedrijven is ook waar te nemen de categorieën van 10 tot 100 werknemers. De netto groei in deze periode komt uitsluitend op het conto van bedrijven zonder werknemers: zelfstandigen die, zo blijkt uit Figuur 2-3 Verdeling van aantal industriële ondernemingen naar omvang personeel (2006), vooral

³ Hoewel starters doorgaans als een positief verschijnsel worden geduid dat noodzakelijk is voor de vitaliteit van de economie, kunnen starters soms juist ook tot deze stap gedwongen zijn door ontslag elders. Dit soort ‘gedwongen’ starters zou je vooral verwachten in neergaande conjunctuur.

te vinden zijn in de meubel- en overige industrie, de computerindustrie en de kleding en bontindustrie). De boodschap uit deze gegevens is duidelijk: in de industrie is een trend geweest naar kleinschaligere bedrijven, terwijl de overige bedrijfstakken over de hele linie groeide. Op mogelijke verklaringen hiervoor wordt verderop ingegaan.

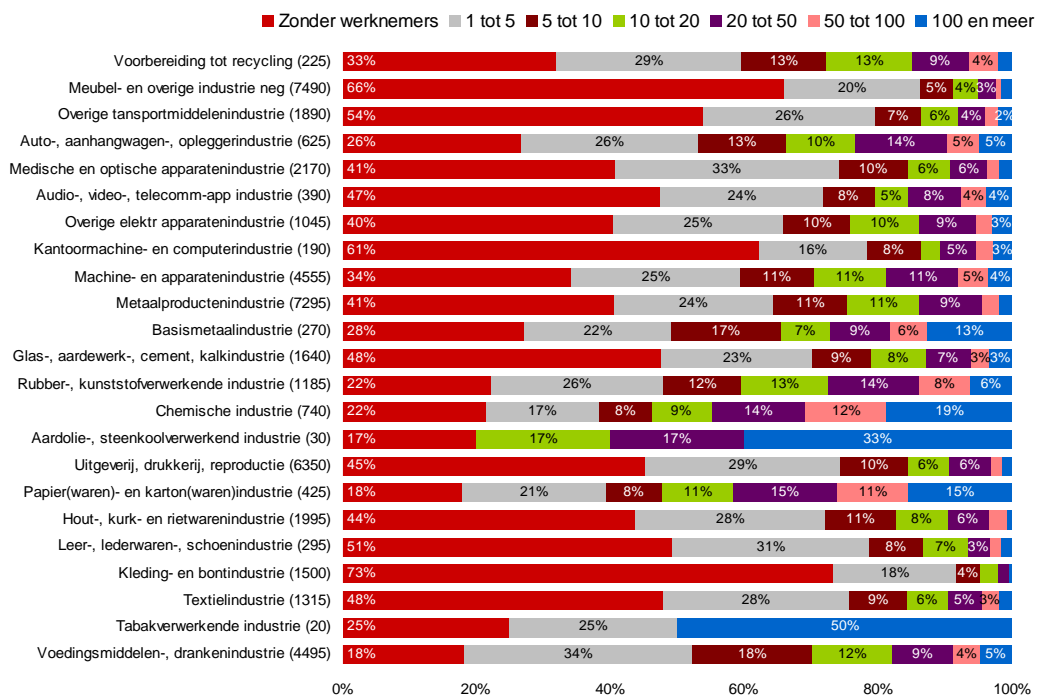
Tabel 2-2 Ontwikkeling aantal bedrijven in industrie op basis van grootte (1993-2006)

	Totaal aantal bedrijven	Werknemers (rij-%)						
		Zonder	Met 1 tot 5	Met 5 tot 10	Met 10 tot 20	Met 20 tot 50	Met 50 tot 100	Met 100 en meer
1993	42.535	34,8%	28,0%	12,0%	9,1%	8,8%	3,6%	3,7%
1994	43.810	33,0%	30,4%	12,1%	9,0%	8,3%	3,5%	3,6%
1995	42.850	31,9%	31,2%	12,1%	9,4%	8,3%	3,5%	3,6%
1996	44.220	31,9%	32,1%	12,1%	9,6%	7,7%	3,3%	3,3%
1997	44.930	29,5%	33,2%	13,5%	9,9%	7,6%	3,2%	3,2%
1998	47.060	34,2%	29,9%	13,7%	8,6%	7,4%	3,1%	3,1%
1999	46.235	34,0%	30,3%	13,0%	8,5%	7,8%	3,1%	3,2%
2000	45.425	33,5%	30,5%	12,7%	8,6%	8,1%	3,2%	3,3%
2001	47.060	33,8%	30,3%	12,8%	8,8%	7,9%	3,2%	3,2%
2002	46.440	36,4%	29,4%	10,4%	9,3%	8,0%	3,1%	3,4%
2003	46.010	38,5%	27,4%	10,3%	9,3%	8,1%	3,1%	3,4%
2004	46.595	41,2%	27,1%	9,6%	8,5%	7,6%	3,0%	3,0%
2005	45.600	42,2%	26,3%	10,2%	8,1%	7,4%	2,9%	2,9%
2006	46.140	43,6%	25,7%	9,9%	8,1%	7,1%	2,9%	2,8%
<hr/>								
Veranderingen 1993-2006								
<i>Industrie</i>								
absoluut	3.605	5.340	-20	-550	-165	-485	-220	-285
% - verandering	8%	36%	0%	-11%	-4%	-13%	-14%	-18%
<i>Overige sectoren</i>								
absoluut	141.945	90.365	36.785	7.750	5.530	915	100	485
% - verandering	26%	30%	21%	24%	29%	6%	2%	10%

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

⁴ Op 1 januari 2006 waren er 5.315 bedrijven met 100 of meer werknemers in de overige sectoren.

Figuur 2-3 Verdeling van aantal industriële ondernemingen naar omvang personeel (2006)

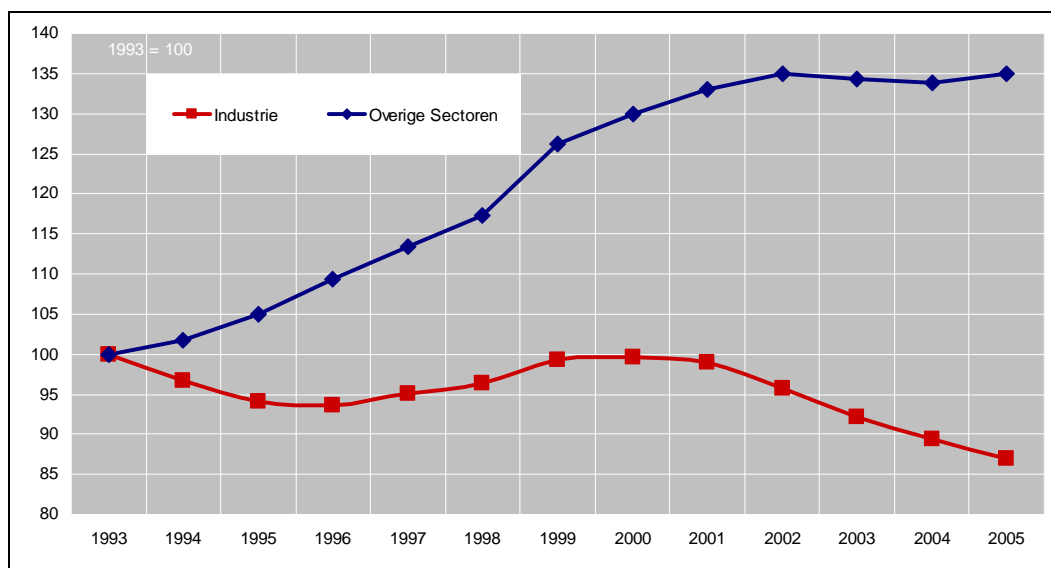

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

2.3 Banen

Zoals uit de vorige paragraaf al kan worden afgeleid, is het aantal banen in de industrie de afgelopen jaren afgenomen. In Figuur 2-4 is de ontwikkeling van het aantal banen in de sector industrie en in de overige sectoren weergegeven. Rond 2000 lag het aantal banen in de industrie na een tijdelijke daling weer op het niveau van 1993, maar vanaf 2001 is een sterkere daling te zien. Tegelijkertijd is het aantal banen in de overige sectoren tot 2002 fors gegroeid. De stijging in de overige sectoren is groter dan de daling in de industrie.

Figuur 2-4 Ontwikkeling aantal banen in de Industrie en Overige Sectoren (1993=100)

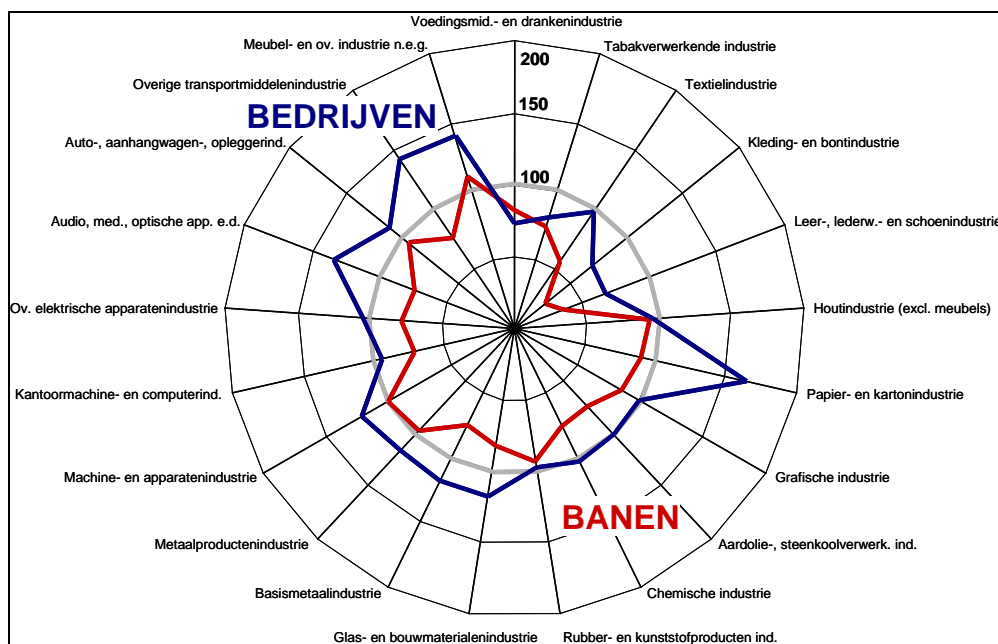
Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

In Figuur 2-1 werd het verloop van het aantal bedrijven weergegeven voor zowel de industrie als voor de overige sectoren. Uit de figuur bleek dat ten opzichte van 1993 het aantal industriële bedrijven met ongeveer 7,5% was toegenomen. Uit Figuur 2-2 Aantal industriële bedrijven per subsector in 1983 en 2006 bleek dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen de diverse subsectoren. In Figuur 2-5 wordt deze verandering opnieuw weergegeven (nu voor de periode 1993 - 2005) waarbij nu ook de veranderingen in het aantal banen voor de verschillende industriële sectoren zijn opgenomen.

De uitgangspositie in 1993 is voor elke sector gelijk aan 100, in de figuur weergegeven als de grijze cirkel. De blauwe lijn geeft de situatie in 2005 ten opzichte van 1993 weer voor het aantal bedrijven. De rode lijn geeft dit weer voor het aantal banen. Uit de figuur blijkt wederom dat de toename in het aantal bedrijven verschilt per subsector. Bij elf van de weergegeven sectoren was er sprake van een toename maar in negen sectoren juist een afname van het aantal bedrijven. In één sector, de aardolie- en steenkoolverwerkende industrie was er tussen 1993 en 2005 geen verandering. Afgezien van de sector 'Voorbereiding tot recycling' die niet is weergegeven⁵, heeft de grootste relatieve stijging in 'Papier(waren) en karton(waren)' en de grootste daling in de sector 'Leer-, lederwaren- en schoenindustrie' plaatsgevonden.

⁵ De sector was en is klein in omvang en heeft tussen 1993 en 2005 een bijzonder intensieve groei doorgemaakt. Ten opzichte van 2005 is het aantal bedrijven meer dan verviervoudigd en het aantal banen verveertenvoudigd. Door deze sector op te nemen in de figuur, zouden de andere sectoren zo ver in elkaar gedrukt worden dat de figuur onleesbaar zou zijn. Zie ook tabel A in de bijlage.

Figuur 2-5 Relatieve verandering aantal bedrijven en aantal banen 2005 (1993 = 100)

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Dat de werkgelegenheid in de industrie een neergaande trend volgt, is al in eerdere SIC-rapporten gememoreerd (zie o.a. Poort, Zijderveld et al. 2004). Uit Figuur 2-5 blijkt dat tussen 1993 en 2005 twee sectoren ('Meubel- en ov. Industrie' en 'Machine- en apparatenindustrie') een lichte stijging kenden. Bij de overige sectoren is een daling zichtbaar. De grootste relatieve daling vond plaats in de sector 'Kleding- en bontindustrie' gevolgd door de overige kleding en textielgerelateerde industrieën.

Wanneer de aandacht verschuift naar de samenhang tussen de ontwikkeling van het aantal bedrijven enerzijds en de ontwikkeling in het aantal banen anderzijds dan blijkt dat er één sector is die een aparte ontwikkeling heeft doorgemaakt, namelijk de 'Voedingsmiddelen- en drankenindustrie' waar het aantal bedrijven sterker is afgenomen dan het aantal banen. Het algemene beeld dat uit deze figuur naar voren komt is dat er meer bedrijvigheid is binnen de industrie maar dat dit met minder mensen wordt uitgevoerd.

Tabel 2-3 Aantal werknemers (in duizenden) per bedrijfsgrootte in industrie en overige sectoren (1995 – 2005)

	Industrie				Overige sectoren			
	< 10	10-99	>= 100	Totaal	< 10	10-99	>= 100	Totaal
1995	81,6	263,2	559,0	904	791	1206	2777	4774
1996	83,9	272,8	542,2	899	859	1240	2871	4970
1997	89,6	278,8	543,8	912	891	1272	2992	5155
1998	85,2	290,4	548,9	925	886	1337	3114	5337
1999	94,9	303,1	554,9	953	1017	1464	3260	5741
2000	93,2	303,3	560,5	957	1048	1507	3359	5914
2001	89,4	297,1	564,4	951	1062	1533	3453	6048
2002	86,4	282,0	551,0	919	1053	1509	3575	6136
2003	81,8	265,3	537,7	885	1026	1427	3658	6110
2004	81,5	262,2	514,0	858	1013	1435	3642	6090
2005	80,0	259,9	495,4	835	1015	1452	3674	6140
<i>Verandering</i>								
Procentueel	-2%	-1%	-11%	-8%	28%	20%	32%	29%
Absoluut	-2	-3	-64	-69	224	245	897	1366

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

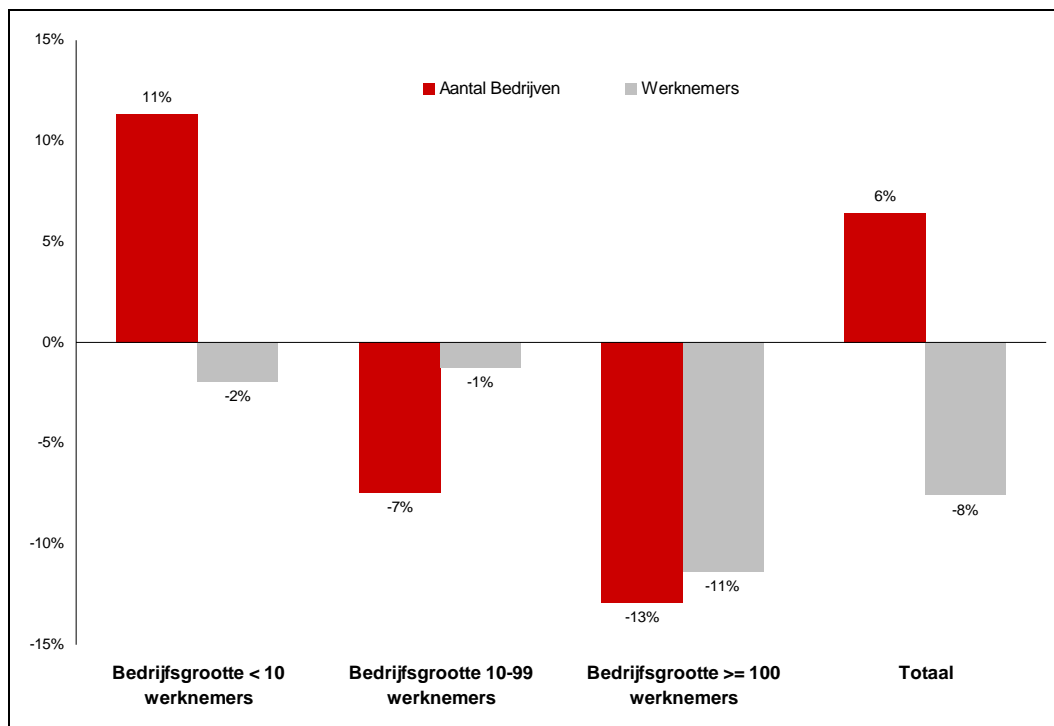
Tabel 2-3 Aantal werknemers (in duizenden) per bedrijfsgrootte in industrie en overige sectoren (1995 – 2005) verdeelt bedrijven opnieuw in grootteklassen in, maar geeft nu voor de klassen de ontwikkeling van het totaal aantal werknemers. Zo is in de tabel te zien dat het aantal werknemers van alle industriële bedrijven samen tussen 1995 en 2005 afnam van 904 duizend naar 835 duizend. Door deze cijfers te combineren met het aantal bedrijven per grootteklasse, valt het een en ander te zeggen over de gemiddelde omvang van bedrijven. Figuur 2-6 vat deze ontwikkelingen samen. Duidelijk is te zien, dat de groei van het aantal industriële bedrijven volledig is toe te schrijven aan de groep kleine bedrijven (minder dan 10 werknemers). In de overige twee categorieën was sprake van een afname. De grootste afname vond plaats onder de bedrijven met 100 of meer werknemers. Deze groep maakte ook de grootste afname van het aantal werknemers mee.

De industriële bedrijven zijn dus ontegenzeggelijk kleinschaliger geworden in de afgelopen tien jaar. Maar wat is er precies gebeurd? Er is een aantal mogelijke verklaringen voor deze waarneming. Grote bedrijven kunnen failliet zijn gegaan, taken hebben afgestoten (*outsourcing* of *offshoring*), of zijn opgesplitst in kleinere eenheden.

Ten aanzien van het aantal opheffingen kan worden gemeld dat er tussen 1998 en 2003 in totaal 19.185 bedrijven werden opgeheven in de sector industrie, waar gezamenlijk 71.210 werkzame personen actief waren. Hierbij moet wel worden bedacht dat deze groep personen niet uit individuen bestaat en dat iemand meerdere malen in deze groep kan zijn opgenomen. Het aandeel van eenjarige bedrijven schommelt gedurende deze periode rond de 10 procent. Deze gegevens geven wederom de dynamiek van de industrie weer, gezien het feit dat tussen 1998 en

2003 de afname van het *totaal* aantal industriële bedrijven – het saldo dus van opheffing en vestiging – 1.055 bedroeg.⁶

Figuur 2-6 Groei van aantal bedrijven en werknemers in industrie naar grootte onderneming (1995 – 2005)

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Een andere mogelijkheid is dat grote bedrijven vrij massaal het werknemersbestand hebben verkleind, waardoor ze in een andere categorie zijn gaan vallen. Toch lijkt dat niet direct aannemelijk: bij een dergelijke beweging valt te verwachten dat het aantal werknemers in de 100+-categorie sterker afneemt dan het aantal bedrijven, wat niet het geval is. Bovendien zouden de kleiner geworden bedrijven weer terug moeten komen in de categorie met 10-99 werknemers, waar echter ook een sterke afname van het aantal bedrijven waarneembaar is. Dat maakt het 'doorschuifscenario' onwaarschijnlijk.

Internationaal perspectief

Is de afname van de werkgelegenheid in de industrie in Nederland bijzonder? Wanneer de Nederlandse ontwikkelingen worden vergeleken met die in andere Europese landen blijkt dat dit niet het geval is. Tabel 2-4 geeft een overzicht van de ontwikkelingen van het aandeel van de industriële werkgelegenheid in de totale werkgelegenheid voor de landen van de Europese Unie. Tevens geeft de tabel weer wat het absolute aantal werkenden was in 2005 en de verandering van het aandeel en de groei van de industriële werkgelegenheid tussen 1995 en 2005. De landen in de

⁶ Zie Tabel A in de bijlage. De totale afname van het aantal banen in deze periode was 40 duizend (zie Tabel B). Ook het aantal faillissementen is niet voldoende om de ontwikkeling weergegeven in Figuur 2-6 afdoende te verklaren. Tussen 1995 en 2005 is in de sectoren delfstoffenwinning en industrie samen voor in totaal 6.201 bedrijven een faillissement uitgesproken. In 19 procent van de gevallen ging het om een eenmanszaak. (CBS, 2007).

tabel zijn gesorteerd op de laatste kolom, de relatieve toe- of meestal afname van de industrie als werkgever in een land.

Tabel 2-4 Aandeel werkenden in de industrie in de Europese Unie

	Aandeel industrie in totale werkgelegenheid			Aantal in de industrie 2005 (duizenden)	Verschil '95-'05	Groei '95-'05
	1995	2000	2005			
Tsjechië	27%	28%	27%	1.373	0,2%	-2%
Spanje	18%	18%	16%	3.114	-1,9%	27%
Estland	25%	23%	23%	139	-1,8%	-11%
Hongarije	23%	24%	22%	867	-1,1%	2%
Italië	23%	22%	20%	4.947	-2,8%	-2%
Frankrijk	16%	15%	14%*	3.421*	-2,7%	-8%
Slowakije	27%	26%	25%*	513	-2,7%	-11%
Litouwen	20%	18%	18%*	255*	-2,5%	-16%
Finland	20%	20%	18%	434	-2,1%	5%
Zweden	18%	17%	16%*	695*	-2,0%	-7%
België	18%	16%	14%	602	-3,2%	-11%
Polen	21%	19%	18%	2.512	-3,2%	-19%
Nederland	14%	13%	11%	924	-3,1%	-10%
Duitsland	22%	21%	19%	7.506	-3,1%	-11%
Slovenië	31%	29%	26%	240	-4,9%	-15%
Letland	20%	18%	16%	162	-4,6%	-18%
Luxemburg	15%	13%	11%	33	-4,5%	0%
Denemarken	18%	16%	14%	391	-4,1%	-18%
Cyprus	16%	12%	10%	37	-5,7%	-18%
Verenigd Koninkrijk	19%	16%	12%	3.587	-6,1%	-25%
Ierland	21%	18%	14%	272	-7,0%	1%
Malta	-	22%	-	32†	-	-
Portugal	21%	21%	-	1.002‡	-	-

* data voor 2004 (groecijfers zijn voor '95-'04), ‡ data voor 2002 & † data voor 2000 (voor Griekenland en Oostenrijk zijn geen gegevens voorhanden)

Bron: Eurostat (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Van de 23 Europese landen (weergegeven in Tabel 2-4) heeft Duitsland het hoogste aantal werkenden in de industrie, in 2005 gevolgd door Italië en het Verenigd Koninkrijk. Wanneer de aandacht verschuift naar het aandeel van de industrie in het totaal aantal werkenden bestaat de top drie uit Tsjechië, Slovenië en Slowakije. Afgezien van Tsjechië is in alle weergegeven landen het aandeel van de industrie afgenomen. De grootste relatieve afname tussen 1995 en 2005 vond plaats in het Verenigd Koninkrijk en Ierland. Nederland ligt in de middenmoot: het relatieve aandeel van de industrie als werkgever nam af met 3,1%.

Interessant is, dat de Oost-Europese en Baltische landen (met uitzondering van Tsjechië) – de vermeende Europese ontvangers van verplaatste industrie – niet ontkwamen aan de algehele daling. Zelfs in landen die doorgaans worden aangeduid als de lagelonenlanden van Europa wordt de industrie als werkgever dus minder belangrijk.

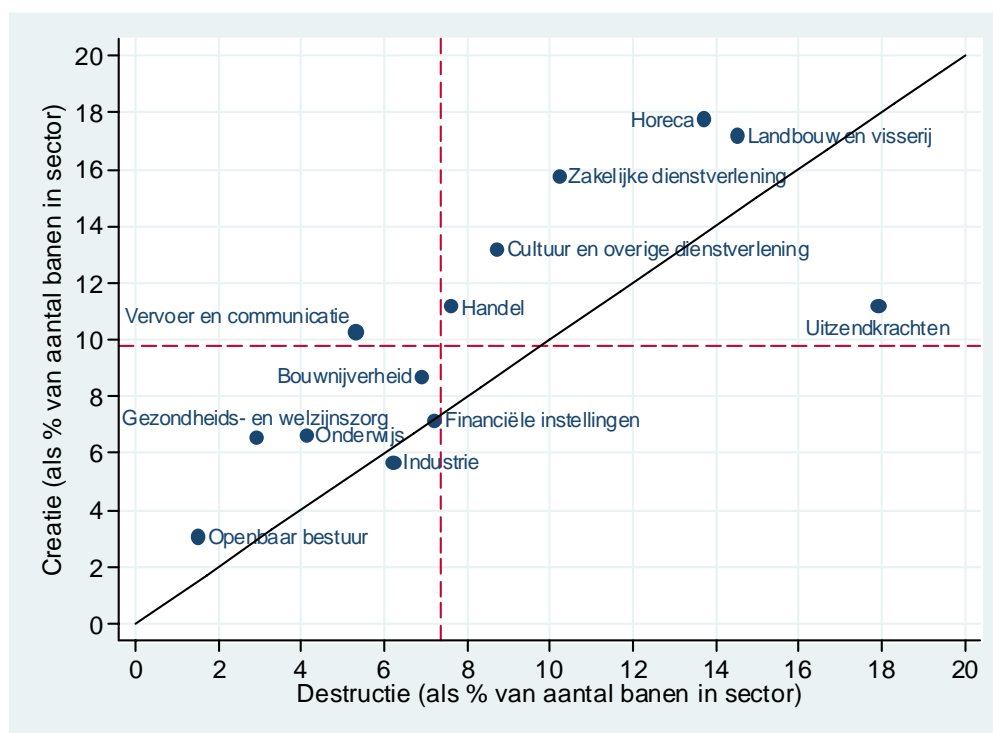
Creatie en destructie van banen

Onder de ontwikkeling van de werkgelegenheid in een sector, ligt echter een veel dynamische proces van creatie en destructie van banen. Dat soort cijfers worden doorgaans niet of nauwelijks

geregistreerd, maar zijn van belang om verhalen over verlies of vertrek van werkgelegenheid in perspectief te plaatsen. In een gezonde economie verdwijnen jaarlijks honderdduizenden banen, en komen er net iets meer bij. Om een juist beeld te krijgen van de dynamische krachten van een sector en deze in kaart te brengen, is het noodzakelijk om op individueel niveau na te gaan wat er met een werknemer gebeurt gedurende een periode. Alleen dan is het mogelijk om de creatie en destructie van het aantal banen binnen een sector in kaart te brengen.

Dat is voor de jaren 1999-2000 gebeurd in Figuur 2-7. Creatie en destructie van banen per sector 1999-2000 (als % van totale werkgelegenheid in sector). Hoewel de gegevens een periode beslaan van enkele jaren geleden komt er toch een interessant beeld uit naar voren. Om het beoordelen van de situatie van de verschillende sectoren te vergemakkelijken zijn drie additionele lijnen toegevoegd. De twee stippellijnen geven de creatie en destructie voor de gehele Nederlandse economie weer. Afhankelijk van het gegeven of een sector zich boven of onder deze lijn bevindt (dan wel links/rechts in het geval van de destructie) is binnen een sector sprake van respectievelijk meer of minder creatie van banen ten opzichte van het gemiddelde. De zwarte (45 graden) lijn geeft de punten weer waar creatie en destructie elkaar precies in evenwicht houden. Naarmate een sector verder verwijderd is van deze lijn is het verschil tussen creatie en destructie groter. Naarmate een sector verder verwijderd is van het nulpunt, herbergt deze meer dynamiek.

Figuur 2-7 Creatie en destructie van banen per sector 1999-2000 (als % van totale werkgelegenheid in sector)

Bron: Van Leeuwe et al (2007)/ Bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Uit de figuur blijkt de sector openbaar bestuur de meest stabiele sector van de Nederlandse economie is. Tevens blijkt dat de creatie van banen in deze sector groter is dan de destructie. De

Industrie, zo blijkt uit deze gegevens, is eveneens geen bijzonder dynamische sector waarbij de destructie en creatie van banen een redelijk evenwicht hebben.

Vergrijzing

Een andere manier waarmee veranderingen in het personeelsbestand van een sector kunnen worden bekeken is door de instroom en de uitstroom te bekijken. In Tabel 2-5 is dit gedaan aan de hand van leeftijdsopbouw van de werknemers. Zoals te verwachten is, bestaat de instroom voornamelijk uit jongeren. De vergrijzing is in deze tabel al duidelijk terug te zien, het aandeel van de ouderen in de uitstroom neemt elk jaar toe. Wat verder opvalt aan deze tabel is dat er geen drastische verandering is in de samenstelling van de in- en uitstroom. Wanneer er sprake zou zijn van een structurele verandering van het productieproces, zoals bijvoorbeeld een verplaatsing naar het buitenland, zou dit juist voor de hand liggen. *Offshore outsourcing* zou een duidelijke verandering van de leeftijdsopbouw moeten laten zien. Het verplaatsen van werkgelegenheid naar het buitenland zou zich moeten vertalen in een verandering van de uitstroom. Het aandeel van de jongeren (tot 45 jaar) zou moeten toenemen naarmate de werkzaamheden binnen de industrie naar het buitenland worden verplaatst. Dit is niet het geval. Dat wil niet zeggen dat er dus géén sprake is van verplaatsing maar wel dat *wanneer* de verplaatsing daadwerkelijk plaatsvindt, er kennelijk rekening wordt gehouden met de leeftijdsopbouw van de werkenden bij eventuele afvloeiingsregelingen.

Tabel 2-5 Instroom en Uitstroom uit arbeid als werknemer in de sector industrie naar leeftijdsgroep, verschillende jaren

<i>rij</i> -%	0 tot 15 jaar	15 tot 25 jaar	25 tot 35 jaar	35 tot 45 jaar	45 tot 55 jaar	55 tot 65 jaar	65 tot 75 jaar	75 jaar en ouder	Totaal ('000)
1999-2000									
Instroom	7%	37%	21%	18%	11%	4%	1%	0%	47
Uitstroom	1%	19%	22%	16%	14%	25%	2%	0%	56
2000-2001									
Instroom	9%	36%	20%	18%	11%	5%	1%	0%	46
Uitstroom	1%	17%	22%	18%	15%	25%	1%	0%	57
2001-2002									
Instroom	7%	38%	19%	17%	11%	5%	2%	0%	41
Uitstroom	1%	17%	20%	19%	15%	26%	1%	0%	61
2002-2003									
Instroom	6%	39%	20%	17%	11%	5%	1%	0%	35
Uitstroom	0%	16%	20%	20%	17%	26%	1%	0%	67
2003-2004									
Instroom	5%	38%	19%	19%	12%	6%	1%	0%	35
Uitstroom	0%	15%	18%	19%	16%	30%	1%	0%	61

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Hoewel de samenstelling van de in- en uitstroom geen structurele veranderingen laat zien wordt het verschil tussen beide groter, zo blijkt uit de laatste kolom. Deze ontwikkeling en de signalen dat de maakindustrie moeite heeft om voldoende personeel aan te trekken in het licht van de

vergrijzing, duiden op een toenemend wervingsprobleem. Onderzoek wijst uit dat ondanks de verwachte afname van werkgelegenheid in de maakindustrie, de wervingsbehoefte tot 2020 ruim 100.000 personen op jaarbasis bedraagt (de Koning *et al*, 2006).

Tabel 2-6 geeft tot slot een overzicht van de ontwikkelingen van de verschillende beroepsniveaus binnen de industrie, uitgesplitst naar subsector. Het beroepsniveau geeft aan welke opleiding het meest geëigend is om het beroep uit te oefenen.⁷ In vergelijking met de gehele economie werken in de industrie relatief veel mensen op elementair/laag beroepsniveau en juist weinig op wetenschappelijk niveau. Die hogere beroepsniveaus zijn de afgelopen jaren wel belangrijker geworden binnen de economie, zo blijkt uit de groeicijfers.

---

⁷ Werk van hoog niveau kan bijvoorbeeld door een laagopgeleide werknemer worden uitgevoerd. Het beroepsniveau zegt dus iets over het soort werk dat wordt uitgevoerd.

Tabel 2-6 Groei 1996- 2005 werkzame beroepsbevolking naar beroepsniveau per subsector

	Werkzame beroepsbevolking (15- 64 jaar)	Beroepsniveau					Wetenschappelijk
		Elementair	Laag	Middelbaar	Hoog		
Totale economie ('000)	6918	505	1608	2651	1464	624	
Relatieve groei	12%	17%	1%	8%	24%	31%	
Industrie 2005* ('000)	960	113	261	393	131	46	
Relatieve afname industrie totaal	-6%	2%	-17%	-6%	6%	12%	
Groei per subsector							
1500b Voedings- en genotmiddelenindustrie	-14%	-16%	-23%	-6%	8%	-17%	
1700a Textiel, kleding en lederindustrie	-59%	-50%	-53%	-70%	-33%	-100%	
2000c Hout- en bouwmaterialenindustrie	-17%	-25%	-23%	-11%	-25%	100%	
2100a Papierindustrie, drukken, uitgeven	-7%	0%	-7%	-17%	10%	25%	
2300c Aardolie-, rubber en kunststofindustrie	16%	67%	-13%	18%	100%	0%	
24 Chemische industrie	-13%	-11%	-14%	-13%	-24%	25%	
27 Basismetalenindustrie	-11%	0%	-25%	0%	-33%	0%	
28 Metaalproductenindustrie	15%	0%	11%	19%	38%	0%	
29 Machine- en apparatenindustrie	-39%	0%	-57%	-37%	-36%	-25%	
3000a Vervaard. v. elektrische apparaten	-41%	-42%	-65%	-41%	-33%	-14%	
34 Auto-, aanhangwagen-, opleggerindustrie	-34%	-	-27%	-42%	-50%	-	
35 Overige transportmiddelenindustrie	4%	-	-25%	0%	33%	-	
3600a Verv.meubels,ov.ind,voorber recycling	66%	64%	18%	87%	300%	250%	

* benadering/ deviaties met andere gegevens zijn o.a. het gevolg van afrondingsverschillen

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Verder kan over de werkgelegenheid in de industrie worden gemeld dat in vergelijking met andere sectoren er relatief veel mannen werken, meer full-time banen zijn en meer lager opgeleiden emplooi vinden. (de Koning *et al*, 2006) Voor dit laatste is additionele ondersteuning terug te zien in Tabel 2-6 waaruit blijkt dat 12% (113 duizend) van de werkzame beroepsbevolking in de industrie op een elementair beroepsniveau werkt.

2.4 Conclusies

De maakindustrie neemt een belangrijke plaats in de Nederlandse economie in. In de 46 duizend bedrijven en bedrijfjes in de maakindustrie werken in totaal ongeveer 835 duizend mensen. Het aantal ondernemingen in de industrie is sinds eind vorige eeuw echter niet meer gegroeid, terwijl

ook de jaren daaraan voorafgaand de groei van het aantal bedrijven uitsluitend toe te schrijven is aan de kleinste bedrijven en zelfstandigen. Omdat het aantal bedrijven in andere sectoren wel blijft groeien, neemt het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid af. Omdat het aandeel van de industriële starters lager is dan het aandeel van de industriële bedrijven, is een voortzetting van deze trend te verwachten.

Ook de omvang van de industriële bedrijven neemt af. Het aantal grote bedrijven neemt sneller af dan het aantal kleine bedrijven, en ook de gemiddelde werkgelegenheid per industrieel bedrijf is de afgelopen jaren duidelijk afgenomen. Dit zou kunnen duiden op een structuurverandering naar meer kleinschalige industriële productie. *Outsourcing* en opdeling van juist grote bedrijven zou ook een (gedeeltelijke) verklaring kunnen zijn. Om tussen deze kandidaat-verklaringen te kunnen kiezen, zouden bedrijven gevolgd moeten worden in de tijd.

Ook over de subsectoren binnen de maakindustrie verdeeld is het algemene beeld dat het aantal bedrijven de laatste tien tot vijftien jaar is toegenomen, terwijl het aantal banen is afgenomen. Dit afnemende belang van de industrie als werkgever past in de Europese trend, waarop ook de lagelonenlanden binnen Europa geen uitzondering vormen.

Het proces van creatie en destructie van banen is echter veel groter dan het saldo van beide, de netto groei of krimp. In 1999-2000 verdween ongeveer 6% van de industriële werkgelegenheid, en kwam ongeveer 6% bij. Gaandeweg worden werknemers in de industrie wel steeds hoger opgeleid en ouder.

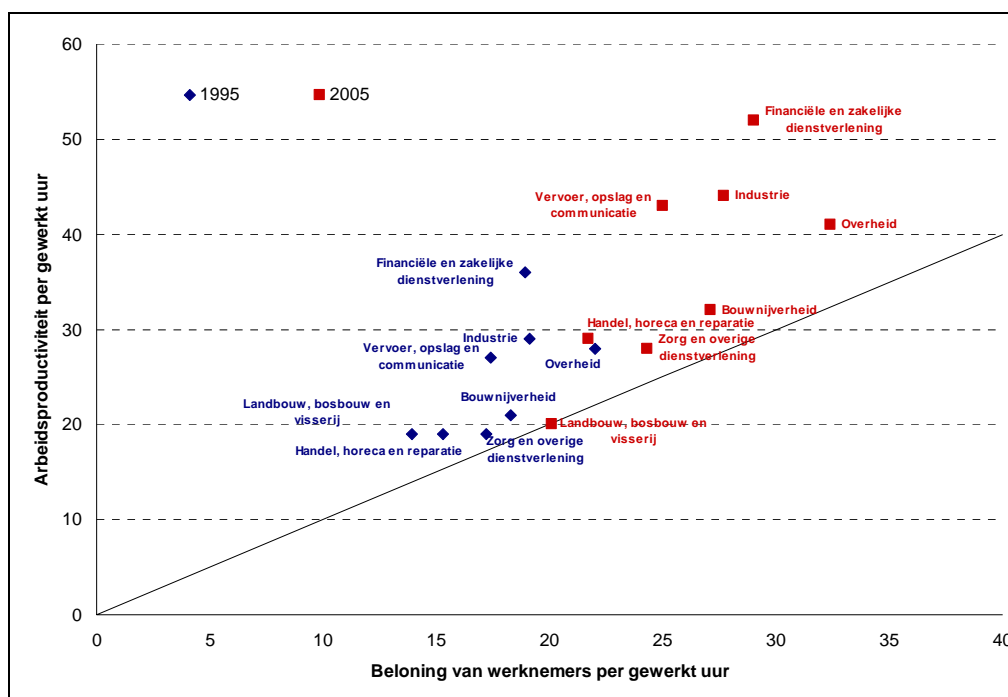

3 Bedrijvigheid

3.1 Productiviteit

Eén van de belangrijkste graadmeters bij het bepalen van de conditie van een sector is de verhouding tussen productiviteit en kosten. In Figuur 3-1 is voor verschillende sectoren de verhouding weergegeven tussen de beloning van werknemers enerzijds en de arbeidsproductiviteit anderzijds. Twee sectoren, te weten 'Delfstoffenwinning' en de sector 'Energie- en waterleidingbedrijven' zijn in deze figuur buiten beschouwing gelaten omdat zij in vergelijking met de rest een atypische relatie kennen.⁸ De arbeidsproductiviteit is uitgedrukt in de bruto toegevoegde waarde (basisprijzen) per gewerkt uur. Bij het onderdeel beloning gaat het om de werkgeverslasten die direct samenhangen met het inzetten van individuele werknemers in het productieproces. De beloning (oftewel loonkosten) bestaat uit de lonen zelf en de sociale premies die door de werkgever worden betaald en is eveneens uitgedrukt per gewerkt uur. De zwarte lijn is een zogenaamde loon-naar-werk-lijn. Wanneer een sector zich boven de lijn bevindt dan is de arbeidsproductiviteit binnen de sector hoger dan de beloning van de werknemers.

Figuur 3-1 Verhouding Beloning en Productiviteit per gewerkt uur 1995 & 2005 (euro)

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

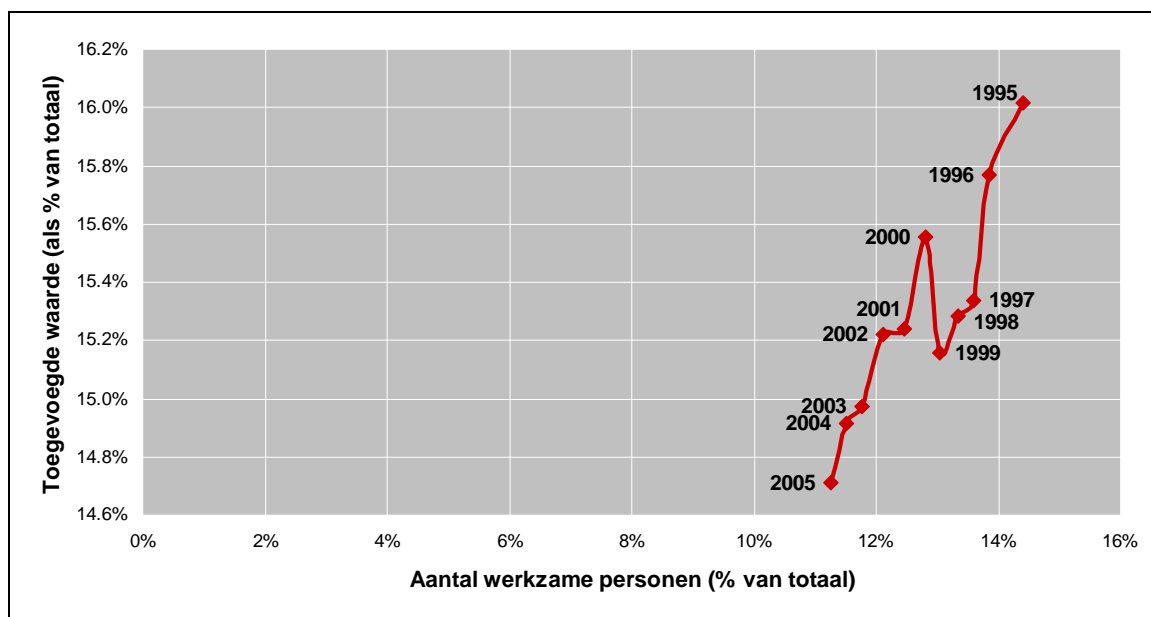
⁸ Volledigheidshalve: de beloning en arbeidsproductiviteit per gewerkt uur voor Energie- en waterleidingbedrijven was in 1995 respectievelijk 24 en 76. In 2005 was deze verhouding 37 en 138. Voor de sector Delfstoffenwinning was de verhouding in 1995 (33, 435) en in 2005 (47, 916).

De arbeidsproductiviteit in de industrie heeft een sterke stijging meegemaakt, absoluut maar ook in vergelijking met de overige sectoren in de Nederlandse economie (zie ook Biermans en Poort, 2006b). Uit Figuur 3-1 blijkt echter dat de industrie niet alleen is opgeschoven langs te lijn, maar ook hoger is komen te liggen ten opzichte van de lijn. De verhouding tussen de kosten en de opbrengsten van arbeid is dus gunstiger geworden. Overigens was dat nog meer het geval voor de Financiële en zakelijke dienstverlening, die de hoogste arbeidsproductiviteit per gewerkt uur kent.

3.2 Toegevoegde waarde

In Figuur 3-2 wordt het verloop van de relatieve positie van de industrie in de Nederlandse economie weergegeven. Op de horizontale as wordt het aandeel van de in de industrie werkzame beroepsbevolking als percentage van de totale beroepsbevolking weergegeven en op de verticale as het aandeel van de industrie in de totale toegevoegde waarde van de Nederlandse economie. Uit de figuur komt duidelijk het afnemend belang van de industrie als werkgever naar voren, die in het vorige hoofdstuk uitgebreid aan de orde kwam. Tegelijkertijd is het aandeel van de industrie in de totale toegevoegde waarde in Nederland ook afgenomen van 16 tot 14,7 procent, ondanks een absolute groei van die toegevoegde waarde.

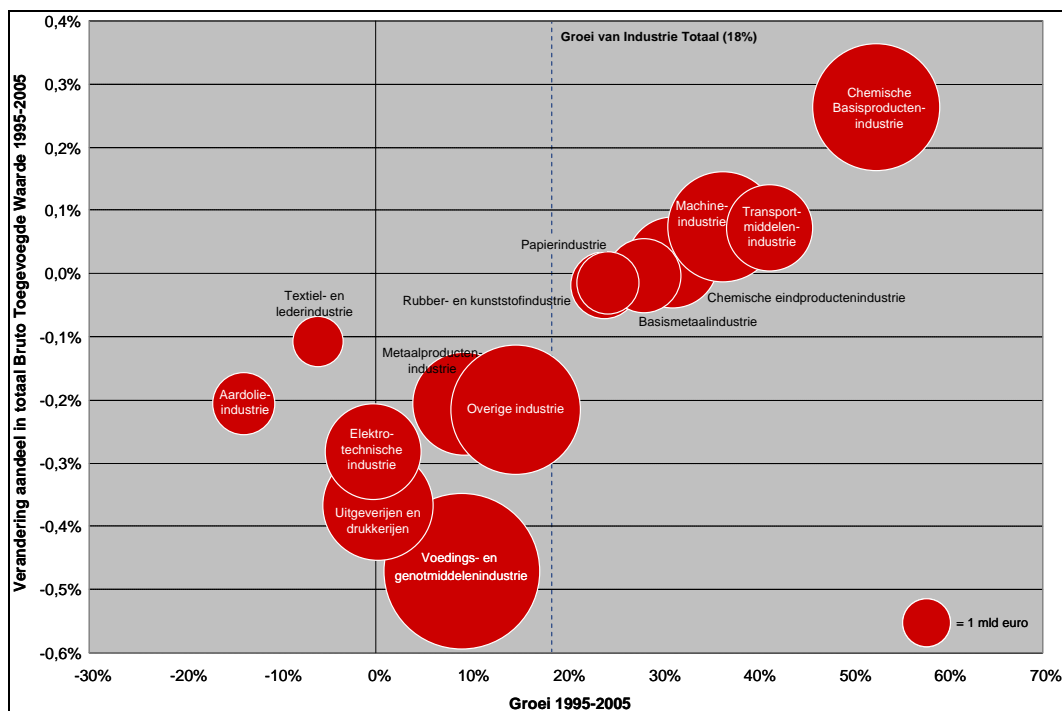
Figuur 3-2 Aandeel van industrie in het totaal toegevoegde waarde en aantal werkzame personen (1995 – 2005)

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Figuur 3-3 werkt de bijdrage van de industrie aan de totale toegevoegde waarde verder uit. In essentie is dit een grafische weergave van de competitieve positie van de verschillende subsectoren binnen de Nederlandse economie. Uit Figuur 3-2 bleek al dat het aandeel van de industrie in de totale toegevoegde waarde tussen 1995 en 2005 met 1,3 procentpunt is afgenomen. Op de y-as van de onderstaande figuur is deze verandering voor de verschillende subsectoren weergegeven. De horizontale (x-)as geeft de groei van de toegevoegde waarde voor elke subsector weer en de omvang van de cirkels geeft de absolute waarde in 2005 aan.

Figuur 3-3 Groei van Bruto Toegevoegde Waarde van de Nederlandse Industrie naar subsector 1995-2005 (basisprijzen, prijsniveau 2000)

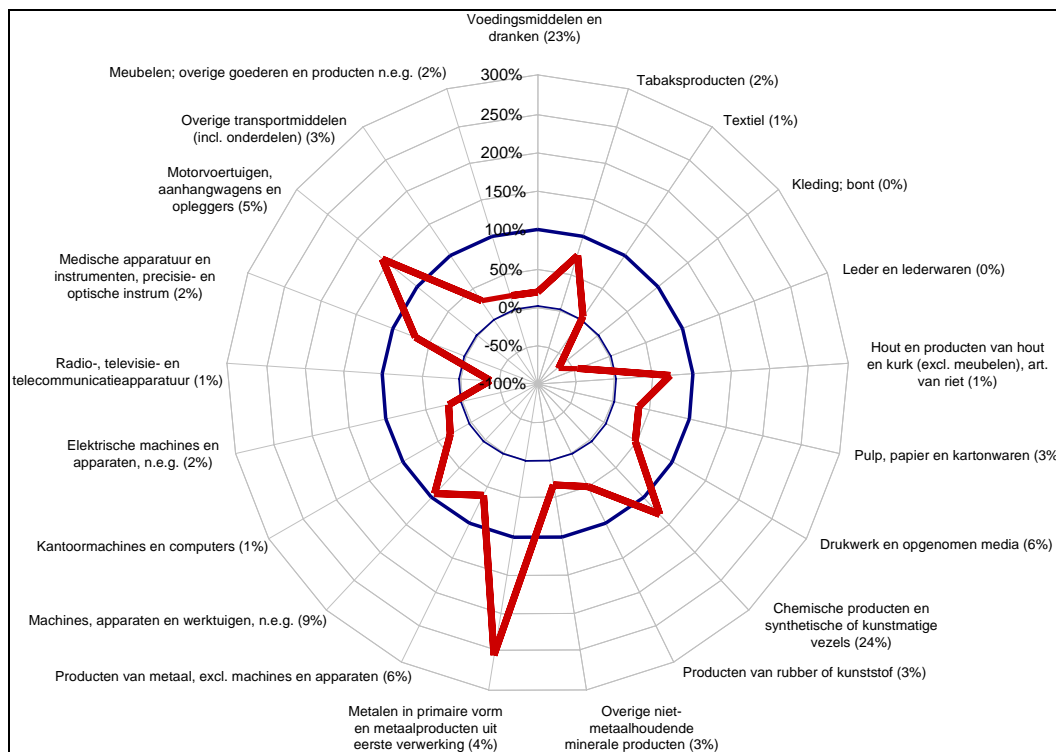
Bron: (CBS 2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Van de industriële subsectoren zijn er slechts twee die gedurende de weergegeven periode een zijn gekrompen, de textiel- en lederindustrie en de aardolie-industrie. Opmerkelijk is de geringe groei van de grootste subsector (afgemeten aan de toegevoegde waarde) te weten de voedings- en genotmiddelenindustrie. Van alle subsectoren hebben zeven daarvan een groei meegemaakt die hoger ligt dan het gemiddelde voor de gehele industriële sector. Van deze zeven heeft de Chemische basisproductenindustrie de grootste groei meegemaakt van meer dan 50 procent.

3.3 Omzet

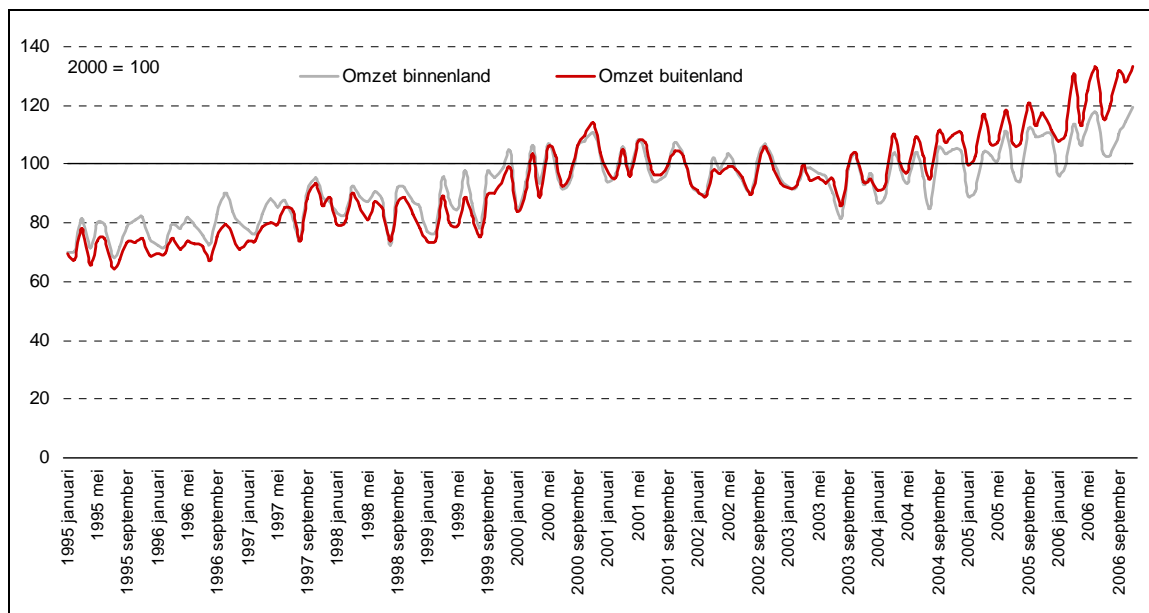
Een andere manier waarop de ontwikkeling van de bedrijvigheid van de industrie kan worden bekeken is door na te gaan welke veranderingen zich hebben voorgedaan in de verkoopwaarde van industriële producten. In Figuur 3-4 zijn de indexcijfers (voor het jaar 2005) van de belangrijkste industriële productgroepen weergegeven. Bij de namen van deze productgroepen staat tussen haakjes het relatieve aandeel van de groep in het totaal van de verkoopwaarde van industriële producten vermeld. Hierbij moet wel de aantekening worden gemaakt dat bij deze gegevens in tegenstelling tot de vorige grafiek geen rekening wordt gehouden met veranderende kostprijzen (inflatie) of hoeveelheid. Dit betekent dat hoewel de groep 'metalen in primaire vorm en metaalproducten uit eerste verwerking' een bijzonder grote groei in verkoopwaarde heeft doorgemaakt dit niet noodzakelijkerwijs is verbonden met een grotere bedrijvigheid. De verandering van de prijzen van diverse metalen zal hier zeker een rol bij hebben gespeeld.

Figuur 3-4 Groei verkopen industriële producten 1993-2005

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Figuur 3-5 Ontwikkeling omzet in Industrie per maand naar herkomst (1995-2006)

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

In Figuur 3-5 is tot besluit de ontwikkeling van de omzet in de industrie weergegeven. Gedurende de eerste jaren ligt het indexcijfer van de binnenlandse omzet consistent boven dat

van de buitenlandse omzet. Vervolgens volgen de twee een min of meer identiek patroon. Hier komt echter vanaf 2004 verandering in. Vanaf dat moment is te zien dat de in het buitenland behaalde omzet harder groeit dan de binnenlandse omzet. Dat geeft aan dat het buitenland als afzetmarkt belangrijker aan het worden is. Het CBS (2007) geeft aan dat het aandeel van de buitenlandse omzet in de totale omzet van de industrie tussen 2001 en 2004 is toegenomen van 54,8% tot 57,4% hetgeen de meest recent beschikbare cijfers zijn. In het volgende hoofdstuk wordt deze ontwikkeling nader bekeken, alsmede de aard en omvang van de relatie tussen de Nederlandse industrie en het buitenland.

3.4 Conclusies

De arbeidsproductiviteit in de industrie is de laatste tien jaar sterk gegroeid, sterker dan de beloning. Dat is per saldo gunstig voor de concurrentiepositie van de industrie. De toegevoegde waarde van de industriesector is ondanks de personele krimp in vrijwel alle subsectoren blijven groeien. Omdat de rest van de economie echter harder groeide, is het aandeel van de industrie in de toegevoegde waarde toch afgenomen: van ongeveer 16% in 1995 naar 14,7% in 2005.

4 Buitenland

Nederland is een koploper waar het gaat om internationaal zaken doen. Op zich is dat niet zo verwonderlijk omdat Nederland nu eenmaal niet zo groot is. De binnenlandse markt is in vergelijking met menig ander Europees land klein. Dat heeft de Nederlandse koopman en industrieel er echter niet van weerhouden om te groeien buiten de landsgrenzen. De relatie met het buitenland komt op tweeërlei wijzen tot uiting: de internationale handel en de buitenlandse directe investeringen, die verband houden met het vertrek en de komst van bedrijvigheid.

4.1 Handel met het buitenland

Bij het bestuderen van de gegevens over internationale handel is er het probleem van de wederuitvoer, het importeren van goederen met als enig doel om deze weer te exporteren. De geografische ligging van Nederland en de aanwezigheid van de Rotterdamse haven zijn in grote mate verantwoordelijk voor deze situatie. Het probleem van het bestaan van de wederuitvoer zit in het feit dat er geen gedetailleerde gegevens over beschikbaar zijn. Alleen op geaggregeerde niveaus heeft het CBS deze data vrijgegeven, deze zijn voor het jaar 2005 weergegeven in Tabel 4-1. Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat de wederuitvoer voor de helft bestaat uit goederen die onder de noemer machines en vervoermaterieel vallen. De categorie neemt ook een derde van zowel invoer als de uitvoer voor haar rekening.

Tabel 4-1 In-, uit- en wederuitvoer volgens SITC-indeling - 2005

	Invoer	Uitvoer	Wederuitvoer
Totaal goederen (mld euro)	249,8	281,3	121,9
<i>Kolom-%</i>			
Voeding en levende dieren	8%	12%	6%
Dranken en tabak	1%	2%	0%
Grondstoffen, oneetbaar, beh. brandst.	4%	5%	4%
Minerale brandstoffen, smeermid. e.d.	15%	11%	6%
Dierlijke/plantaardige oliën/vetten	1%	1%	1%
Chemische producten	13%	17%	12%
Fabrikaten, ingedeeld naar grondstof	11%	10%	7%
Machines en vervoermaterieel	36%	32%	50%
Diverse gefabriceerde goederen	12%	10%	14%
Niet afzonderlijk genoemde goederen	0%	0%	0%

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Tabel 4-2 geeft hetzelfde overzicht alleen nu voor een langere tijd en zonder de additionele informatie over de wederuitvoer. Tussen 1996 en 2006 groeide de totale waarde van de invoer met 6 procent per jaar van 140 tot 261 miljard euro. Gedurende dezelfde periode steeg de uitvoerwaarde jaarlijks met 7 procent van 154 tot 291 miljard euro. De grootste groei vond plaats bij de brandstoffen, wat gezien de stijgende brandstofprijzen weinig verrassend is. Bij de groepen 'Dranken en tabak', 'Minerale brandstoffen, smeermid. e.d.', 'Dierlijke/plantaardige oliën/vetten'

en 'Chemische producten' was de gemiddelde jaarlijkse cumulatieve groei van de invoer groter dan die van de uitvoer.

Tabel 4-2 Verdeling van in- en uitvoerwaarde naar STIC indeling 1996 – 2006*

	1996	1998	2000	2002	2004	2006*	CAGR
Invoer							
Totaal goederen (mld euro)	140	168	216	206	228	261	6%
Voeding en levende dieren	10%	9%	8%	9%	8%	7%	3%
Dranken en tabak	1%	1%	1%	1%	1%	1%	4%
Grondstoffen, oneetbaar, beh. brandst	5%	4%	4%	4%	4%	4%	5%
Minerale brandstoffen, smeermid. e.d.	8%	6%	10%	10%	12%	17%	14%
Dierlijke/plantaardige oliën/vetten	1%	1%	0%	1%	1%	1%	6%
Chemische producten	12%	12%	11%	12%	13%	13%	7%
Fabrikaten, ingedeeld naar grondstof	15%	14%	13%	12%	12%	12%	4%
Machines en vervoermaterieel	34%	39%	40%	38%	38%	34%	6%
Diverse gefabriceerde goederen	13%	13%	13%	13%	12%	12%	5%
Niet afzonderlijk genoemde goederen	0%	0%	0%	0%	0%	0%	4%
Uitvoer							
Totaal goederen (mld euro)	154	181	232	233	256	291	7%
Voeding en levende dieren	16%	14%	12%	13%	12%	11%	3%
Dranken en tabak	3%	2%	2%	3%	2%	2%	3%
Grondstoffen, oneetbaar, beh. brandst	5%	5%	5%	5%	6%	6%	7%
Minerale brandstoffen, smeermid. e.d.	7%	6%	9%	8%	9%	13%	12%
Dierlijke/plantaardige oliën/vetten	1%	1%	1%	1%	1%	1%	6%
Chemische producten	17%	16%	16%	16%	17%	17%	7%
Fabrikaten, ingedeeld naar grondstof	12%	12%	11%	10%	10%	10%	5%
Machines en vervoermaterieel	29%	33%	34%	33%	33%	31%	7%
Diverse gefabriceerde goederen	10%	11%	11%	11%	11%	10%	6%
Niet afzonderlijk genoemde goederen	0%	0%	0%	0%	0%	0%	9%

* gegevens voor 2006 zijn voor de maanden januari tot november

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

4.2 Uitbreiding in en Verplaatsing naar het Buitenland

Enkele jaren geleden ontdekte Nederland opnieuw dat de Nederlandse economie sterk internationaal georiënteerd is. Opmerkelijk genoeg bleek deze ontdekking gepaard te gaan met angst en preken over het einde van de wereld, of in ieder geval de Nederlandse economie. De spelregels, zo meenden velen, waren veranderd.

Box 4.1 Offshoring?

Wanneer in de media melding wordt gemaakt van *offshoring* is er het immer aanwezige probleem welke definitie van toepassing is. In de meeste gevallen draait de nieuwsverspreiding om de uitkomst van een enquête onder bedrijven. In dergelijke interviews wordt een bedrijf gevraagd naar de aanwezigheid van plannen om activiteiten naar het buitenland te verplaatsen. Ook wordt bedrijven gevraagd naar hun huidige activiteiten over de grens. Hier doemen meteen twee potentiële problemen op.

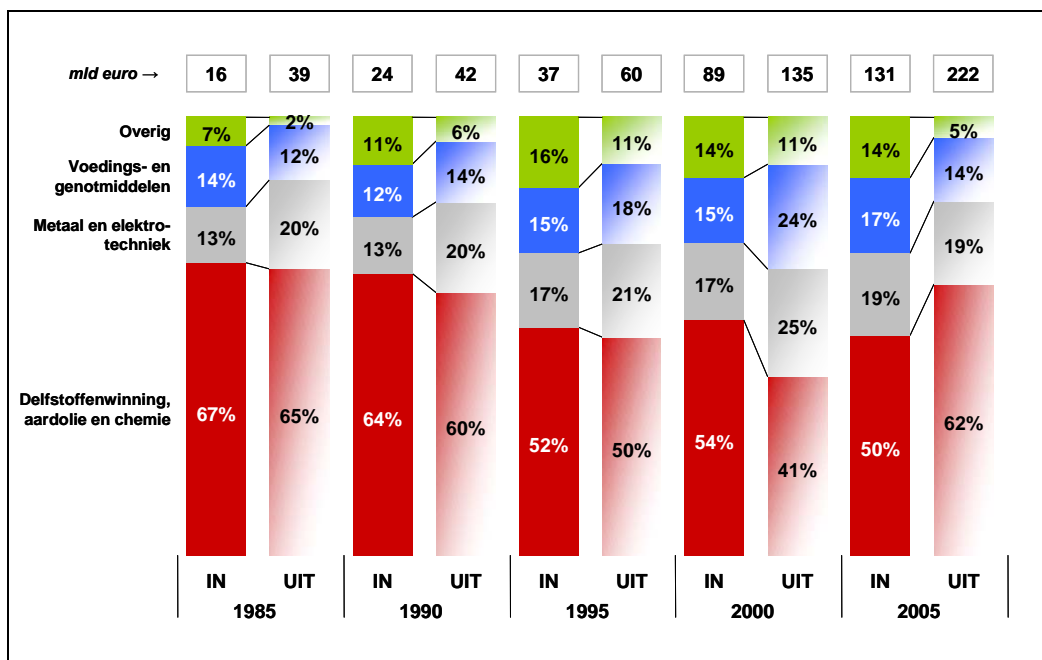
De vraag is en blijft hoe concreet deze plannen zijn. Dit is in een eerdere publicatie aan de orde gesteld (zie Poort et al, 2004). Een ander probleem heeft te maken met de definitie van *offshore outsourcing*. Wanneer bedrijven wordt gevraagd naar welke activiteiten zij thans in het buitenland hebben ontplooid, is het niet altijd even duidelijk of deze activiteiten ten koste gaan van activiteiten die (voorheen) in Nederland werden uitgevoerd. Het is niet ongebruikelijk dat een geïnterviewde of ondervraagde ondernemer zelf het verschil niet aangeeft tussen een uitbreiding over landsgrenzen en een daadwerkelijke verplaatsing van de productie. (Biermans en Van Leeuwen, 2004 en 2006)

In de berichtgeving over het verplaatsen van de productie naar het buitenland wordt vaak gebruikt gemaakt van de zinsnede “verlies van werkgelegenheid”. Dit wordt gedeeltelijk gevoed door het idee dat er maar een beperkte hoeveelheid werk is: als dat werk wordt verplaatst naar het buitenland dan moet dat de facto leiden tot werkloosheid alhier. Dit idee is zo oud als dat het wijdverspreid is, en heeft binnen de economie zelfs een eigen naam gekregen “the lump of labour fallacy.” De werkelijkheid ziet er anders uit. Zoals in hoofdstuk 2 reeds is aangegeven: oude banen verdwijnen en nieuwe worden gecreëerd.

Figuur 4-1 geeft de ontwikkeling weer van de buitenlandse directe investeringen in Nederland (IN) en de Nederlandse directe investeringen in het buitenland (UIT) die hebben plaatsgevonden in de industrie. Tussen 1985 en 2005 is de stand van deze directe Nederlandse investeringen in het buitenland toegenomen van 39 tot 222 miljard euro, met andere woorden een stijging van 570%. De directe investeringen vanuit het buitenland in Nederland liggen consequent lager, maar stegen gedurende dezelfde periode met bijna 820% tot 131 miljard euro.

De samenstelling van de buitenlandse investeringen in Nederland heeft een zekere transformatie ondergaan waarbij het aandeel van de sectie ‘Delfstoffenwinning, aardolie en chemie’ elke periode, met uitzondering van 2000, lager is dan de periode daarvoor. Het aandeel van ‘Metaal en elektrotechniek’ is de afgelopen jaren alleen maar toegenomen van 13 tot 19 procent. De uitgaande investeringen, de activiteiten van Nederlandse bedrijven in het buitenland, laten een wat grilliger verloop zien.

Figuur 4-1 Ontwikkeling van directe investeringen in de industrie (standen) in Nederland en in het buitenland

Bron: DNB (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek

In Tabel 4-3 is weergegeven waar de Nederlandse investeringen in de industrie zich bevinden. Meer dan de helft (61%) van alle Nederlandse investeringen in het buitenland zijn uitgezet binnen de Europese Unie. Wanneer men alleen kijkt naar de investeringen die gerelateerd zijn aan de industrie dan ligt het percentage iets lager (57%) maar nog steeds boven de helft. Naast de Unie wordt er ook relatief veel geïnvesteerd in Zwitserland. Buiten Europa is de VS de grootste bestemming met 12% gevolgd door Zuid-Oost Azië met 7%. Voor alle industriële bedrijfsklassen geldt dat meer dan de helft is geïnvesteerd binnen de Europese Unie met uitzondering van de investeringen in de bedrijfsklasse Voedings- en genotmiddelen. Bij deze bedrijfsklasse is er beduidend meer activiteit in de Verenigde Staten en Midden- en Zuid-Amerika.

Ook de geografische verdeling van de buitenlandse investeringen in de bedrijfsklasse Metaal en elektrotechniek wijkt af van het algemene beeld in de zin dat bij deze groep de regio Zuid-Oost Azië relatief vaker de bestemming is dan bij de andere bedrijfsklassen. Gezien het feit dat deze regio een vaak genoemde locatie is voor uitbreiding alsmede verplaatsen van activiteiten wordt in Figuur 4-2 de lange termijn ontwikkeling van de Nederlandse directe investeringen in het buitenland binnen deze bedrijfsklasse nader bekeken.

Tabel 4-3 Procentuele verdeling van Nederlandse directe investeringen (stand) in het buitenland naar verschillende bestemmingen (2005)

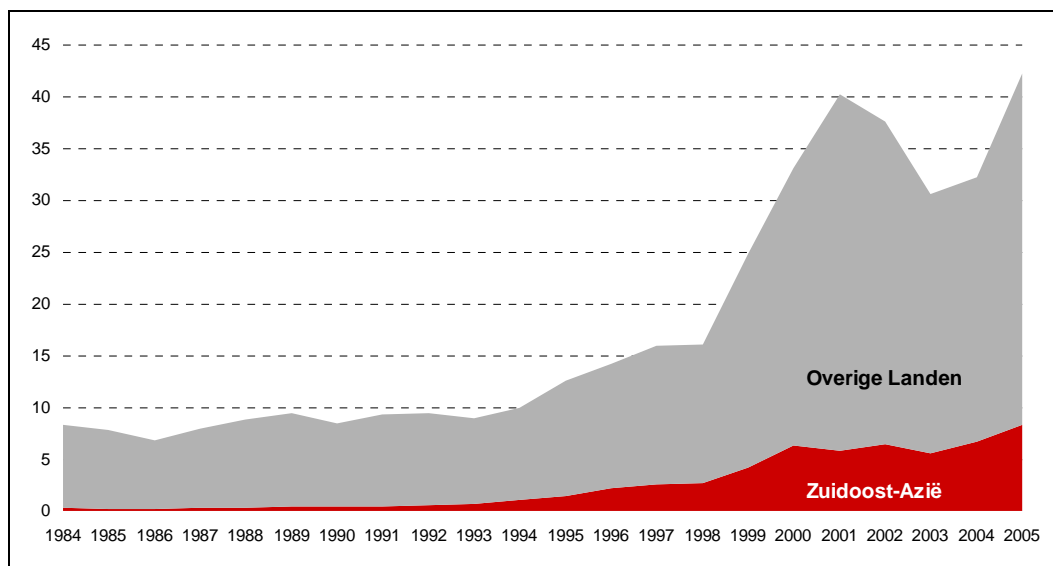
	Industrie					Totaal Nederlandse investeringen
	Delfstoffen-winning, aardolie en chemie	Metaal en elektro-techniek	Voedings- en genot-middelen	Overig	Totaal	
België en Luxemburg	10%	15%	8%	13%	11%	12%
Denemarken	0%	0%	0%	1%	0%	0%
Duitsland	6%	9%	5%	9%	7%	8%
Finland	0%	0%	1%	0%	0%	0%
Frankrijk	4%	8%	5%	7%	5%	7%
Ierland	1%	1%	-1%	-3%	0%	2%
Italië	2%	10%	4%	4%	4%	3%
Oostenrijk	1%	1%	4%	1%	1%	1%
Spanje	3%	1%	3%	2%	2%	5%
Verenigd Koninkrijk	35%	5%	9%	7%	24%	18%
Zweden	1%	1%	-2%	10%	1%	1%
<i>Eurogebied</i>	<i>26%</i>	<i>46%</i>	<i>29%</i>	<i>34%</i>	<i>31%</i>	<i>38%</i>
<i>Toegetreden landen</i>	<i>1%</i>	<i>2%</i>	<i>5%</i>	<i>2%</i>	<i>2%</i>	<i>3%</i>
<i>Totaal Europese Unie</i>	<i>62%</i>	<i>55%</i>	<i>42%</i>	<i>54%</i>	<i>57%</i>	<i>61%</i>
Zwitserland	6%	4%	12%	2%	6%	7%
Verenigde Staten	7%	15%	20%	38%	12%	15%
Midden- en Zuid-Amerika	4%	2%	12%	0%	5%	5%
Afrika	3%	0%	2%	0%	2%	1%
Japan	1%	1%	-1%	0%	0%	0%
Zuid-Oost Azië*	5%	20%	3%	2%	7%	4%
Totaal Nederlandse Investeringen (mld euro)	137,4	42,2	32,0	10,8	222,5	534,0
(% totaal)	26%	8%	6%	2%	42%	100%

* Zuid-Oost Azië omvat: Brunei, Cambodja, China, Filippijnen, Hongkong, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Taiwan, Thailand, Vietnam en Zuid-Korea.

Bron: DNB (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek

Uit Figuur 4-1 bleek dat de Nederlandse investeringen in het buitenland met betrekking tot de bedrijfsklasse metaal en elektrotechniek als percentage van alle Nederlandse directe investeringen in de industrie vrijwel onveranderd zijn gebleven. De uitschieter in 2000 daargelaten schommelt het aandeel zo rond de 20 procent. Figuur 4-2 laat de ontwikkeling zien van de investeringen in deze bedrijfsklasse tussen 1984 en 2005. De omvang van de investeringen (in miljarden euro) is opgedeeld naar bestemming, te weten Zuid-Oost Azië en de overige landen/ regio's. Uit de grafiek is duidelijk de opkomst van Zuid-Oost Azië als bestemming voor deze investeringen af te lezen. Bij aanvang van de weergegeven periode is het aandeel met 356 miljoen euro net 4 procent. Tien jaar later is het aandeel gestegen naar 12 procent en wederom tien jaar later staat de teller op 21 procent. Uit deze ontwikkeling kan worden afgeleid dat de Nederlandse aanwezigheid in deze regio gemeten aan de omvang van de investeringen als belangrijk wordt ervaren.

Figuur 4-2 Standen Nederlandse investeringen in de metaal en elektrotechniek naar bestemming in miljarden euro (1984 – 2005)

Bron: DNB (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek

Resumerend kan worden gesteld dat de gegevens betreffende de Nederlandse investeringen in het buitenland wijzen op een toenemende internationale focus van de Nederlandse industrie. De bestemming van het merendeel van deze investeringen is binnen Europa en in mindere mate de Verenigde Staten. De investeringen in regio's met lagelonenlanden zijn op het geheel beschouwd verwaarloosbaar klein. Directe investeringen in het buitenland hebben vaak als doel het internationaal uitbreiden van een onderneming waarbij de aard en de omvang van de lokale markt vaak een beslissende rol speelt. (zie Flanagan, 2006) Een ander motief kan ook zijn om bepaalde onderdelen van het productieproces te verplaatsen naar het buitenland. Hierbij spelen zaken als lagere loonkosten maar ook bijvoorbeeld de nabijheid van toeleveranciers een belangrijke rol. Veelal is er bezorgdheid over de gevolgen die dergelijke ontwikkelingen zullen hebben voor de werkgelegenheid. In de rest van dit hoofdstuk wordt verder ingegaan op dit onderwerp.

Offshoring

Sinds wanneer is *offshoring* een probleem? Het antwoord op deze vraag is sinds 2003. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat 'probleem' meer een verwijzing is naar de verontruste gevoelens dan naar de daadwerkelijke verplaatsing van bedrijfsactiviteiten. In 2002 werd Nederlandse managers gevraagd in hoeverre zij de verplaatsing van productie als een bedreiging voor de Nederlandse economie zagen. In dat jaar noteerde IMD voor Nederland een 6,6 waarbij een 10 aangeeft dat men geen probleem ziet. Een jaar later was deze score gedaald naar 4,2 (Biermans en Van Leeuwen, 2006). Een andere ontwikkeling gedurende hetzelfde jaar was een aanzienlijke stijging in de berichtgeving over lagelonenlanden, wat wellicht heeft bijgedragen aan deze plotselinge toename in bezorgdheid om de Nederlandse economie.

Recentelijk werden de resultaten van een internationaal onderzoek naar *offshore outsourcing* vrijgegeven. Besproken werd dit 'nieuwe' fenomeen waaruit bleek dat Nederland koploper is als

het gaat om *offshoring*.⁹ Uit de resultaten blijkt dat niet minder dan 27% van de Nederlandse bedrijven activiteiten naar het buitenland heeft verplaatst. Dat klinkt als een bijzonder grote groep. Maar voordat *offshoring* gemeten wordt, is het handig eerst af te spreken wat ermee bedoeld wordt. In het meest zuivere geval gaat het om een bedrijf dat aangeeft dat de poorten in Nederland worden gesloten en de volgende dag opengaan in bijvoorbeeld India. Dan zouden we kunnen spreken van een duidelijk geval van *offshoring*. Dit komt echter nooit voor. Wat wel vaak voorkomt is dat een Nederlands bedrijf ook een vestiging opent in het buitenland en in sommige gevallen daar activiteiten laat verrichten die voorheen in Nederland werden uitgevoerd. Maar, en hier zit de crux, deze nieuwe vestigingen in het buitenland zijn er niet zozeer ter vervanging van activiteiten die in Nederland worden uitgevoerd maar veelal om de nieuwe markten te bedienen die door de toenemende internationalisering aantrekkelijk zijn geworden. Met andere woorden: buitenlandse directe investeringen worden nogal vaak en gemakkelijk verward met het 'nieuwe' fenomeen *offshoring*; niet alleen bij onderzoekers maar ook bij de bedrijven zelf die meewerken aan enquêtes hierover.

Een interessant aspect van het genoemde onderzoek is dat het tevens aangeeft dat tegenover het 'verdwijnen' van banen in Nederland er per verplaatsing in het buitenland veel meer banen worden gecreëerd: om één Nederlandse werknemer te vervangen moeten er 11 nieuwe mensen in het buitenland worden aangenomen, wat zou neerkomen op een verschil in productiviteit van bijna 90 procent. Hiermee wordt meteen duidelijk dat lage lonen zich niet direct laten vertalen in hogere winsten.

Eén probleem dat bij menig onderzoek naar de verplaatsing van productie regelmatig de kop opsteekt is eenzijdige belichting. Het meest recente onderzoek naar *offshoring* maakte melding van het feit dat Nederland in vergelijking met Duitsland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en de VS koploper is wanneer het gaat om het *offshore outsourcing* van productontwikkeling. Menig journalist en commentator luidde daarop de noodklok. Dat eenvoudige productie wordt verplaatst naar het buitenland is begrijpelijk, zo gaat de redenering. Maar wanneer het hoogwaardige werk wordt verhuisd is er echt een probleem voor de Nederlandse economie. Uit de eerder genoemde IMD enquête blijkt eveneens dat Nederlandse managers nog veel pessimistischer zijn over de gevolgen van de verplaatsing van R&D dan van de productie.¹⁰

Wanneer productie of in het geval van R&D diensten worden uitbesteed in het buitenland zal dit invloed hebben op de betalingsbalans. De import van deze goederen of diensten zal toenemen. De hierboven aangegeven eenzijdigheid is dat de aandacht disproportioneel valt op de importen. Er bestaat een zekere neiging om internationale handel te benaderen als een zelfde soort bedrijfsproces. Het feit dat er vaak wordt gesproken over de BV Nederland helpt niet bij het tegengaan van deze onjuiste voorstelling. Export wordt beschouwd als iets goeds en import als slecht; een beeld dat sinds de 17^e eeuw (verwoord door de Mercantilisten) opgeld doet. Landen zijn echter geen bedrijven en bij internationale handel is er geen sprake dat wat de ene wint, de ander noodzakelijkerwijs verliest.

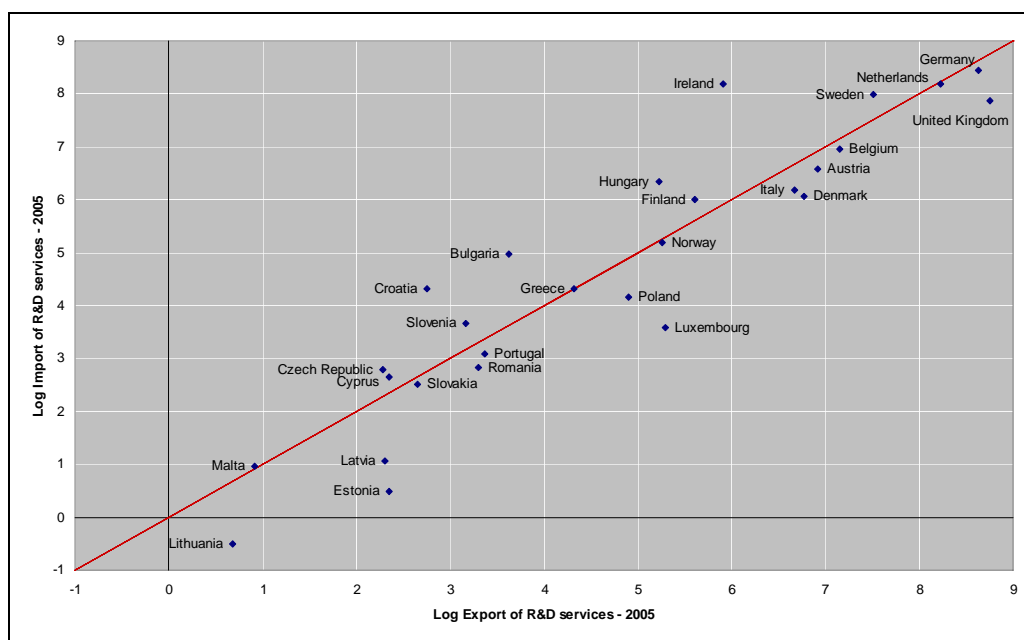
---

⁹ Zie: Offshoring Research Netwerk (2006)

¹⁰ Zie: Biermans & van Leeuwen (2006) Dat deze ontwikkeling juist voor de industrie van belang is blijkt wel uit het feit dat meer dan driekwart van alle R&D uitgaven door bedrijven in Nederland afkomstig is van de industrie (Biermans & Poort, 2006a)

In het geval van het uitbesteden, oftewel het importeren van R&D kan inderdaad worden geconcludeerd met macro-economische cijfers dat Nederland tot de kopgroep behoort.¹¹ Echter, Nederland behoort ook tot de top wanneer het gaat om het *exporteren* van R&D. Die positie op beide cijfers onderstreept vooral de eerder genoemde sterk internationale oriëntatie van Nederland. In Figuur 4-3 is de import en export van R&D-diensten weergegeven voor verschillende Europese landen. Zoals in eerdere figuren functioneert de diagonale lijn als de evenwichtslijn: in dit geval geven de punten aan waar de importen gelijk zijn aan de exporten. De figuur geeft duidelijk de samenhang tussen import en export van dergelijke diensten aan. Hierbij kan ook nog worden opgemerkt dat deze koppositie van Nederland geenszins van recente aard is. Tien jaar geleden was dit eveneens het geval.¹²

Figuur 4-3 Import en Export van R&D diensten – 2005 (verschillende landen)

Bron: Eurostat (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Om het verhaal ten aanzien van het vermeende verplaatsen van R&D compleet te maken is hieronder in Tabel 4-4 een overzicht gegeven van de bestemmingen van deze importen en exporten. Uit de tabel blijkt dat het merendeel van de R&D-importen uit Europa en Noord-Amerika komt. Interessant is dat het gevreesde Azië met 45 procent van alle export de grootste afnemer is van Nederlandse R&D-diensten.

¹¹ Volgens het Statistisch bureau van de Europese Commissie Eurostat heeft Nederland in 2005 voor bijna 3,6 miljard euro aan R&D-diensten geïmporteerd in 2005

¹² Zie Figuur A in de Bijlage voor de gegevens van 1995

Tabel 4-4 Oorsprong en bestemming van import en export R&D diensten (naar continent)

	Uitvoer			Invoer		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Europa	38%	35%	32%	71%	70%	63%
Afrika	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Noord Amerika	17%	18%	23%	17%	18%	23%
Centraal Amerika	0%	0%	0%	0%	0%	1%
Zuid Amerika	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Azië	45%	47%	45%	12%	12%	13%
Oceanië	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: Eurostat (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Niet alleen op het gebied van de betalingsbalans is de aandacht vaak eenzijdig te noemen. Ook op het gebied van de buitenlandse directe investeringen is de aandacht doorgaans beperkt naar wat Nederland *uitgaat*. In Tabel 4-5 wordt een overzicht gegeven van wat de buitenlandse investeringen in Nederland teweeg brengen in de vorm van bedrijfsvestigingen en directe werkgelegenheid. In 2005 waren ruim 5 duizend buitenlandse vestigingen actief in Nederland gezamenlijk goed voor meer dan een half miljoen banen. Het meest interessante van deze tabel is de prominente positie die wordt ingenomen door de categorie industrie/productie/assemblage.¹³ Deze groep neemt de topospositie in, zowel bij het aantal vestigingen als bij het aantal banen. Van alle banen bij buitenlandse vestigingen bevindt 35 procent zich in deze groep.

Tabel 4-5 Buitenlandse bedrijvigheid in Nederland naar aantal vestigingen en banen (2005)

	Aantal vestigingen		Aantal banen		Gemiddeld aantal banen per bedrijf
	Absoluut	Relatief	Absoluut	Relatief	
Industrie/ productie/ assemblage	1.387	26%	185.886	35%	134
Verkoop/marketing/consultancy	1.331	25%	97.346	18%	73
Handel	1.091	20%	41.726	8%	38
Distributie	620	12%	70.007	13%	113
Hoofdkantoor	454	9%	86.935	16%	195
Research & Development	106	2%	9.107	2%	86
Shared services center	32	1%	6.163	1%	192
Call center	30	1%	6.178	1%	206
Data center	17	0%	2.377	1%	140
Overig	312	5%	29.812	5%	103
Totaal	5.380	100%	535.537	100%	100

Bron: Stec groep (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek

¹³ In de oorspronkelijke publicatie 'Manufacturing/assembly'

4.3 Conclusies

Ondanks de schaalverkleining, wordt het buitenland voor de Nederlandse industriële bedrijven steeds belangrijker. De laatste paar jaar groeit de buitenlandse omzet harder dan de binnenlandse, en ook de buitenlandse handel is de laatste jaren sterk gegroeid. Directe investeringen in het buitenland zijn de afgelopen decennia explosief gegroeid, maar hetzelfde geldt voor de directe investeringen vanuit het buitenland in Nederland. Het leeuwendeel van deze geldstromen vindt plaats tussen Nederland en andere Europese landen of de VS.

Nederland exporteert relatief erg veel R&D-diensten, wat voeding kan geven aan de angst dat ook het hoogopgeleide en creatieve werk vertrekt. Tegenover de enorme export van R&D staat echter evenzo grote import: ook langs deze meetlat blijkt de Nederlandse industrie sterk internationaal georiënteerd.

Bijlage

Tabel A Aantal Industriële bedrijven per subsector voor verschillende jaren

	1983	1988	1993	1998	2003	2006
Voedingsmiddelen en drankenindustrie	7.535	6.630	6.235	5.355	4.765	4.495
Tabakverwerkende industrie	30	25	25	20	20	20
Textielindustrie	1.210	1.300	1.330	1.345	1.305	1.315
Kleding- en bontindustrie	2.085	2.245	2.215	1.970	1.125	1.500
Leer-, lederwaren- en schoenindustrie	550	505	465	530	435	295
Hout-, kurk-, rietindustrie	1.810	1.795	2.065	2.220	2.340	1.995
Papier(waren) en karton(waren)	300	285	265	425	445	425
Uitgeverijen, drukkerijen, reprod.	5.565	5.800	6.470	7.850	6.540	6.350
Aardolie- en steenkoolverw. ind.	35	25	30	35	40	30
Chemische industrie	790	685	720	815	800	740
Rubber- en kunststofverwerkende ind.	835	975	1.210	1.345	1.165	1.185
Glas, aardewerk-, cement-, kalkind.	1.700	1.375	1.375	1.750	2.025	1.640
Basismetalaalindustrie	185	160	220	265	265	270
Metaalproductenindustrie	5.930	5.520	6.135	7.045	7.465	7.295
Machine en apparatenindustrie	3.210	3.245	3.650	3.665	4.175	4.555
Kantoormachine en computerindustrie	190	215	215	345	285	190
Overige elektrische apparatenind.	550	780	990	805	990	1.045
Audio-, video-, telecom-apparatenind.	150	185	210	360	405	390
Medische en optische apparatenind.	1.320	1.485	1.655	2.010	2.170	2.170
Auto-, aanhangwagen- en opleggerind.	545	505	550	900	680	625
Overige transportmiddelenindustrie	1.260	1.180	1.295	1.800	1.425	1.890
Meubel- en overige industrie n.e.g.	3.995	4.195	5.155	6.005	6.935	7.490
Vorbereiding tot recycling	30	35	45	195	200	225
Totaal industrie	39.810	39.150	42.525	47.055	46.000	46.135
Totaal Overige sectoren	-	-	553.700	613.220	643.255	695.640
Totaal bedrijven	-	-	596.225	660.275	689.255	741.775

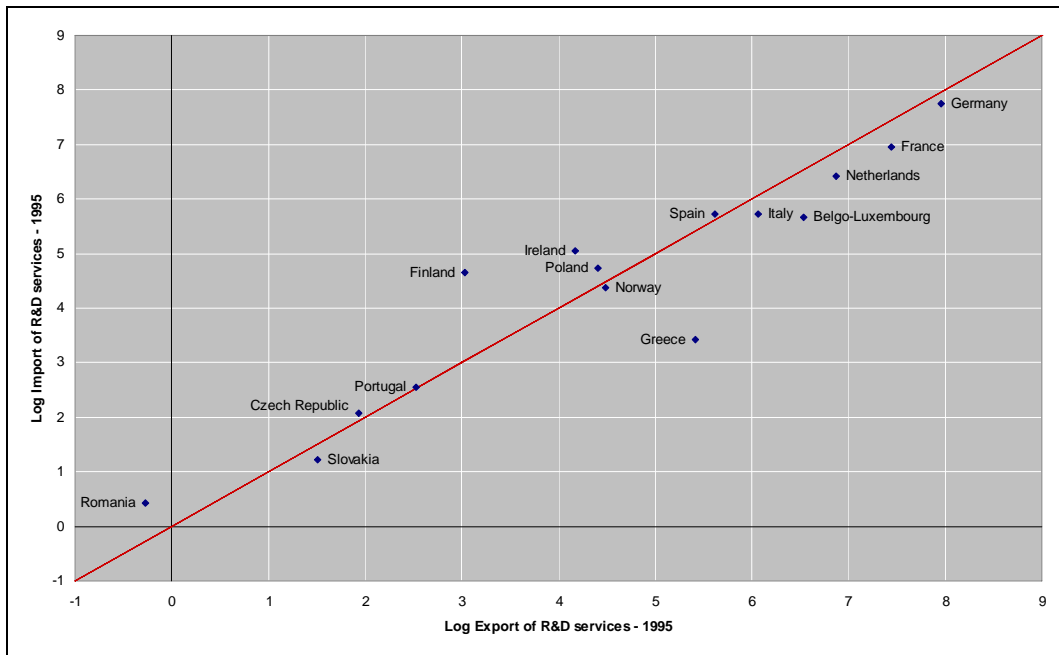
Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Tabel B Aantal banen per subsector voor verschillende jaren ('000)

	1993	1998	2003	2005
Voedingsmiddelen en drankenindustrie	146	135	127	120
Tabakverwerkende industrie	6	6	5	5
Textielindustrie	23	19	16	13
Kleding- en bontindustrie	11	10	4	3
Leer-, lederwaren- en schoenindustrie	4	3	2	2
Hout-, kurk-, rietindustrie	18	17	18	17
Papier(waren) en karton(waren)	25	26	24	22
Uitgeverijen, drukkerijen, reprod.	82	80	75	70
Aardolie- en steenkoolverw. ind.	8	8	6	6
Chemische industrie	87	70	68	65
Rubber- en kunststofverwerkende ind.	35	33	34	32
Glas, aardewerk-, cement-, kalkind.	34	32	29	28
Basismetalaalindustrie	28	27	22	21
Metaalproductenindustrie	90	95	92	87
Machine en apparatenindustrie	83	88	84	83
Kantoormachine en computerindustrie	7	7	6	5
Overige elektrische apparatenind.	21	22	18	16
Audio, med., optische app. e.d.	74	62	59	55
Auto-, aanhangwagen- en opleggerind.	24	27	25	22
Overige transportmiddelenindustrie	31	27	27	24
Meubel- en overige industrie n.e.g.	124	131	144	136
Vorbereiding tot recycling	0	2	3	3
Totaal industrie	960	925	885	835
Totaal Overige sectoren	4549	5337	6110	6140
Totaal	5509	6262	6995	6975

Bron: CBS (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Figuur A Import en Export van R&D – 1995 (verschillende landen)

Bron: Eurostat (2007)/ bewerking SEO Economisch Onderzoek (2007)

Definitie Verkoopwaarde

“Verkoopwaarde industriële producten van industriële bedrijven met 20 of meer werknemers. De verkoopwaarde in een bepaalde periode (kwartaal, jaar) is de waarde van producten vermeld op de (eind)facturen. De verkoopwaarde is exclusief BTW en de aan afnemers in rekening gebrachte accijnzen, verbruiksbelastingen, BPM (voor auto's) en statiegelden. De waarde is niet verminderd met kortingen en bonussen. Ook is zij niet verhoogd met exportrestituties, exploitatiesubsidies, monetair compenserende bedragen en bedragen voor vracht, verzekeringen e.d. welke door derden in rekening zijn gebracht. De waarde wordt weergegeven in euro's van het betreffende jaar; er vindt dus geen correctie plaats voor inflatie. De gegevens worden verkregen door enquêtering bij industriële bedrijven met 20 of meer werknemers en worden verzameld ingevolge de Verordening (EEG) Nr. 3924/91 van de Raad van 19 december 1991.” (CBS, 2007)

Literatuur

- Biermans, M. & M. v. Leeuwen, (2004): *Offshoring: een vergezocht probleem? een onderzoek onder de 100 grootste zakelijke dienstverleners uit de provincie Utrecht*, Amsterdam, SEO Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam.
- Biermans, M. & M. v. Leeuwen, (2006): *Insight into Offshoring - Perspectives on offshoring in The Netherlands*, Amsterdam, SEO Economisch Onderzoek
- Biermans, M. & J. Poort (2006a). *Kennisvererving in de maakindustrie - SIC najaarspaper 2005*, Amsterdam SEO Economisch Onderzoek.
- Biermans, M. & J. Poort (2006b). *Industriebeleid op het juiste niveau welke agenda moet waar liggen?*, Amsterdam, SEO Economisch Onderzoek.
- Biermans, M. & J. Poort (2006c). *Kennisvererving in de maakindustrie - SIC najaarspaper 2005*, Amsterdam SEO Economisch Onderzoek.
- CBS (2007): *CBS Statline*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.
- DNB (2007): *Statistieken betreffende de betalingsbalans, directe investeringen en internationale reserves*, <http://www.statistics.dnb.nl/>
- Koning, de Jaap, Arie Gelderblom, Hassel Kroes, Marcel Spijkerman, Fiona Offerhaus & Eelco Kappe (2006): *Vervangingsvraag Maakindustrie*, SEOR, Erasmus Universiteit Rotterdam
- KVK (2004-2006): *Verskillende jaarverslagen van de Nederlandse Kamer van Koophandel*, www.kvk.nl
- Eurostat (2007): *Online Database*, <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Flanagan, Robert J. (2006): *Globalization and Labor Conditions, Working Conditions and Worker Rights in a Global Economy*, Oxford University Press, Oxford
- IMD (2006): *World Competitiveness Yearbook 2006*; IMD, Lausanne
- Leeuwe, Paul van, Dirk Scheele, Jules Theeuwes en Tijn Woortman (2007): *Arbeidsmarktdynamiek en vergrijzing*, WRR, forthcoming moet nog dus?
- Offshoring Research Netwerk (2006): *Nederlandse bedrijven verplaatsen steeds meer hoogwaardige activiteiten naar China en India*, Persbericht 31 oktober 2006, RSM Erasmus University
- Poort, J., C. Zijdeveld, et al. (2004). *Verplaatsing industrie: hoe erg is het?*, Amsterdam, SEO Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam.
- STEC Groep (2006): *Operations of foreign companies in The Netherlands 2005*; Ministerie van Economische Zaken, Den Haag